

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Anabilim Dalı

ÇİN'DE KAZAKÇA-TUVACA DİL İLİŞKİSİ

Shanati SILAMU

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

ÇİN'DE KAZAKÇA-TUVACA DİL İLİŞKİSİ

Shanati SILAMU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

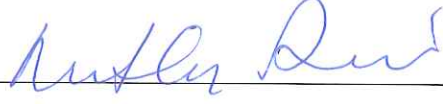
Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

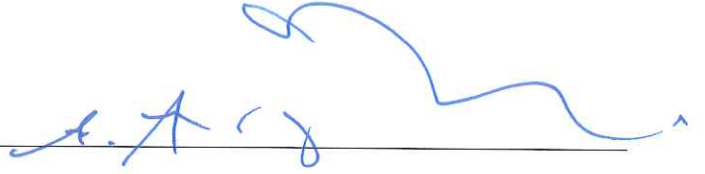
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

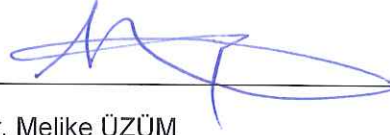
Shanati SILAMU tarafından hazırlanan "Çin'de Kazakça-Tuvaca Dil İlişkisi" başlıklı bu çalışma, 19.11.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından tez olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Başkan)

Doç. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR (Danışman)

Yrd. Doç Dr. Melike ÜZÜM

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

29 Ocak 2018

(İmza)

_____

Shanati SILAMU

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumun .....tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

26/01/2018

(imza)

Shanati SILAMU

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanınının (**Doç. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR**) danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Shanati SILAMU

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleőtirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaőan, kendisine ne zaman danıősam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan ve her sorun yaőadıęımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen kıymetli Danışmanım Doç. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca her zaman desteklerini gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Emine YILMAZ'a, Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e, Doç. Dr. Mevlüt ERDEM'e ve Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR'e de teőekkürü bir borç bilirim.

Yüksek Lisans eğitimim ve tez dönemim süresince her zaman yanımda olan ve bana destek veren sevgili arkadaşlarım Kalmurat MAKSAT, Trkizat BESİR, Juyeong JANG, ZeKun Di, Süleyman KARABIYIK'a ve Sevgi BAY'a teşekkür ederim.

Son olarak beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek Şekilde yetiőtirerek getiren ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, bu hayattaki en büyük Őansım olan aileme sonsuz teőekkürler.

ÖZET

SILAMU, Shanati, Çin’de Kazakça-Tuvaca Dil İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Tuvaca, Türk dilleri ailesinin Kuzeydoğu (Sibirya) grubuna mensup olup Karagasça, Hakasça, Şorca, Altay Türkçesi ve Çulım Türkçesiyle birlikte bu grubun alt kolu olan Güney Sibirya Türkçesini oluşturmaktadır. Güney Sibirya Türk halklarından biri olan Tuvalar, ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu’na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti’nde yaşamaktadır. Ayrıca Moğolistan’da ve Çin’de de bazı küçük Tuva grupları vardır. Çin’in Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi’nde yaşayan Tuvalar, Jungar Tuvaları olarak adlandırılmakta ve toplam nüfusları yaklaşık 2.000’dir. Bu Tuva grubu, Jungar-Altay Bölgesinde, Kanas Gölü’nün kenarında yaşamaktadır. Bu bölge, Çinli, Kazak, Uygur, Dungan, Tuvalı başta olmak üzere 36 farklı halkın bir arada yaşadığı bir bölgedir. Bölgenin toplam nüfusu 660.000’dir ve bu nüfusun yüzde 50’sini Kazaklar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Çin’de konuşulan iki Türkçe varyant olan Kazakça ve Jungar Tuvacası arasındaki dil ilişkisi ele alınmıştır. Burada Kazakça-Jungar Tuvacası dil ilişkisi, Lars Johanson’un *Kod Kopyalama Modeli* temelinde eşzamanlı bakış açısıyla incelenmiştir. Bu bağlamda bölgede sosyal açıdan baskın dil olan Kazakçadan (B dili) sosyal açıdan zayıf dil olan Jungar Tuvacasına (A dili) yapılan *genel kopyalar* (global copying), *seçilmiş kopyalar* (selective copying) ve *karişik kopyalar* (mixed copying) betimlenmiştir. Örneğin Kazakçadan A dili konumundaki Jungar Tuvacasına Arapça ve Farsça kökenli birçok öge (çoğu isim) kopyalanmıştır. Hâlbuki Güney Sibirya’da konuşulan Standart Tuvacada ise İslami dillerden kopya kelimeler neredeyse yok gibidir. Sözvarlığının yanı sıra fonetik, morfolojik ve sentaktik temelde de Kazakçadan Jungar Tuvacasına birçok unsur kopyalanmıştır.

Bu Tez çalışması için, bizzat bölgeye giderek orada yaşayan değişik yaş grubundaki Jungar Tuvalarından ses kayıtları aldım ve daha sonra bu kayıtları çözümleyerek transkripsiyonlu metne dönüştürdüm. Bu çalışmada değerlendirilen malzemenin bir kısmını, işte bu alan araştırmalarında derlediğim malzemeler oluşturmaktadır. Bunun dışında, Talant Mawkanuli ve Monika Rind-Pawłowski’nin bölgede yürüttükleri alan araştırmalarında derledikleri ve daha sonra yayınladıkları dilsel veriler de buradaki betimlemelerde kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Güney Sibirya Türk dilleri, Tuvaca, Dil ilişkisi, Kazakça, Jungar Tuvacası

ABSTRACT

SILAMU, Shanati, Kazakh-Tuvan Language Contact in China, Master Degree Thesis, Ankara, 2018

Tuvan is a member of the Northeast (Siberia) group of the Turkic language family and constitutes the South Siberian Turkic which is the lower branch of this group together with Karagas, Khakas, Shor, Altay Turkic and Chulym Turkic. The Tuvans, a Turkic people in South Siberia, live mainly in the Tuva Autonomous Republic of the Russian Federation. There are also some small Tuvan groups in Mongolia and China. The Tuvans, who live in China's Xinjiang Uyghur Autonomous region are called Jungar Tuvans, and their total population is about 2.000. This Tuvan group lives on the edge of the Kanas Lake in the Jungar-Altay region. This region is a place inhabited by 36 different people, mainly Chinese, Kazakh, Uyghur, Dungan and Tuvan. The total population of the region is 660.000, where 50% of the population are Kazakhs.

In this study, language contact between two Kazakh and Jungar Tuvan language, the two Turkic varieties spoken in China, have been discussed. The relationship of the Jungar Tuvan with Kazakh has been examined from a simultaneous point of view on the basis of Lars Johanson's Code Copy Pattern. In this context, global copying, selective copying, and mixed copying are depicted in the Jungar Tuvan (A-language) which is socially low language by comparison with Kazakh (B-language), a socially dominant language in the region. For example, many elements (mostly names) of Arabic and Persian origins have been copied to the Jungar Tuvan, which are from A-language Kazakh. Whereas Standard Tuvan, which is spoken in the South Siberia, copying words from the Islamic languages are almost absent. In addition to its vocabulary, certain elements have been copied from Kazakh to Jungar Tuvan on a phonetic and morphological basis.

In order to study this thesis, I have been in the region and had taken voice recordings from the Jungar Tuvans of different age groups living there, and then I have transcribed the transcriptive manuscript by analyzing those records. Some of the materials assessed in this study constitute the materials I have collected in this field research. As well as this, I have used the descriptions in the figures that Talant Mawkanuli and Monika Rind-Pawlowski had previously compiled and published in this area.

Key words

South Siberian Turkic languages, Tuvan, Language contact, Kazakh, Jungar Tuvan.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY YAZISI.....	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM TUVACA İLE JUNGAR TUVACASI.....	3
1.1 Jungar Tuvacası Hakkında Yapılan Çalışmalar	3
1.2 Tuvalar ve Tuvaca.....	4
1.3 Jungar Tuvaları ve Jungar Tuvacası	8
2. BÖLÜM JUNGAR TUVACASINA İLİŞKİN İSTATİSTİKİ BİLGİLER	13
2.1 Jungar Tuvacasının Kullanım Alanları	13
2.2 Jungar Tuvalarının Eğitim Durumu	15
2.3 Bölgede Hakim Olan Çokdillilik.....	16
2.4 Ulusal Bayramlar	17
2.5 Jungar Tuvacasının Köylere Göre Gösterdiği Farklılıklar.....	18
2.6 Akkaba Bölgesindeki Sosyolinguistik Durum	19
2.7 Akkaba Bölgesinde Jungar Tuvalarının Kazakçayı Kullanma Durumu	25
2.8 Bölgede Yürütülen Alan Araştırması.....	28
3. BÖLÜM TEORİK ARKAPLAN VE TERMİNOLOJİYE DAİR.....	30
3.1 Dil İlişkisi	30
3.2 Kod Kopyalama Modeli.....	30
4. BÖLÜM ÇİN'DE KAZAKÇA-TUVACA DİL İLİŞKİSİ	32
4.1 Fonetik Temelde Yapılan Kopyalamalar	33
4.1.1 ç- > j- Değişimi.....	33
4.1.2 Yuvarlaklaşma	33

4.1.3 Düzleşme	34
4.2 Morfolojik Temelde Yapılan Kopyalamalar	34
4.2.1 İsim-Fiil eki <i>-Uw</i>	34
4.2.2 Sıra Sayı Sıfatları	34
4.2.3 Şahıs Zamirleri	35
4.2.4 Yüklemelerde Şahıs Eklerinin Kullanımı	35
4.2.5 Yoksunluk Eki <i>-sXz</i>	36
4.2.6 Fiil Köklerinin Kopyalanması	36
4.2.7 İsimden İsim Yapma Eki <i>-çA</i>	36
4.2.8 Fiilden İsim Yapma Eki <i>-(X)ş</i>	37
4.2.9 Bağlaçlar.....	37
4.2.10 Emir-İstek Kipi.....	39
4.2.11 Matematikte Dört İşlem	40
4.2.12 Zamirler	40
4.3 Sözdimsel Temelde Yapılan Kopyalamalar	41
4.3.1 İsim Tamlamalarında İyelik Eki İşaretlemesi	41
4.3.2 <i>-XrGA</i> Zarf-Fiil Ekinin Amaç İşlevli Kullanımı	42
4.3.3 Olumsuz Zarf-Fiil Eki <i>-BAy</i>	42
4.4 Sözvarlığı Temelinde Yapılan Kopyalamalar.....	42
4.4.1 Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Kopyalanması	43
4.4.2 Kazakça Kelimelerin Kopyalanması	43
4.4.3 Çince ve Rusçadan Yapılan Kopyalamalar	45
4.4.4 Moğolcadan Gelen Kelimeler	47
5. BÖLÜM JUNGAR TUVACASI METİNLER VE SÖZLÜKÇE.....	50
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	79

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	83
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET	84

GİRİŞ

Bu çalışmanın ana konusu, Çin’de konuşulan Kazakça ve Jungar Tuvacası arasındaki dil ilişkisidir. Bu bağlamda, sosyolojik açıdan baskın dil konumundaki Kazakçadan sosyolojik açıdan zayıf dil olan Jungar Tuvacasına yapılan değişik tür ve işlevdeki kopyalamalar eşzamanlı bakış açısıyla betimlenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde, Jungar Tuvaları ile Çin’de yaşayan Kazaklar hakkında kısa bilgi verilecek, daha sonra Kazakça ve Jungar Tuvacasının genel yapısal ve tipolojik özelliklerine değinilecektir. Ayrıca Jungar Tuvacasının tipik özellikleri ve toplum içinde dilin konuşulma durumu tanıtılacaktır. Tezin inceleme bölümünde, Kazakçadan Jungar Tuvacasına yapılan fonetik, morfolojik ve sentaktik temelli kopyalamalar detaylıca irdelenecektir. Çalışmamız bir sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Çin’de konuşulan Kazakça ile Tuvaca arasındaki dil ilişkisini eşzamanlı bakış açısıyla betimlemektir. Çin’deki Kazaklar ve Tuvalar yüzyıllardır aynı coğrafyada ve iç içe yaşamaktadır. Bu sosyolojik realitenin bir sonucu olarak yakın temas içinde olan bu iki halkın dili de belli bir ilişki ve etkileşim içindedir. Bu yakın temasa dayalı olarak Kazakça birçok öge Jungar Tuvacasına geçmiş, yani kopyalanmıştır. İşte bu çalışmada, Kazakçadan Tuvacaya geçen bu gramer öğeleri detaylıca incelenecek, dil ilişkisinin boyutu ve derinliği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Dil ilişkisine dayalı bu betimleme, Johanson’un Türk dil ilişkilerinin incelenmesinde kullanılmak üzere geliştirdiği *Kod Kopyalama Modeline* göre yapılacaktır. Bu model, sosyal açıdan zayıf dil (A dili) ve sosyal açıdan baskın dil (B dili) ayırımına dayanmakta ve genelde B dilindeki bir kodun A dilindeki bir koda kopyalanmasını öngörmektedir. Johanson’un geliştirdiği bu modele göre, kopyalamalar 3 değişik biçimde ortaya çıkmaktadır: *genel kopyalar*, *seçilmiş kopyalar* ve *karişik kopyalar* (Johanson 2001: 10-19). B dilinde var olan bir yapının A diline olduğu gibi geçer, yani yazılışı, okunuşu ve anlamıyla beraber sentaktik yapısıyla bir bütün (blok) olarak kopyalanıp A dilinde kullanmaya başlarsa bu durum *genel*

kopya olarak ifade edilir. Eğer B dilindeki bir kod, A dilindeki koda yukarıda ifade edilen yapısal özelliklerin biri ya da bir kaçı olmaksızın kopyalanıyorsa, buna da *seçilmiş kopya* adı verilmektedir. İçinde en az bir genel bir kopya olan seçilmiş koyalara ise, *karışık kopya* olarak adlandırılmaktadır. Johanson morfolojik birimlerin ve fonetik özelliklerin isimlere nazaran daha zor kopyalandığını belirtmiştir. Bu çalışmada B dili olarak, yani baskın dil olarak Kazakça; A dili, yani zayıf dil olarak da Jungar Tuvacası ele alınacaktır. Tezin amacı, Çin’de konuşulan iki Türk dili olan Kazakça ve Tuvaca arasındaki dil ilişkisini detaylıca betimlemektir. Ayrıca ileride bu alanda yapılacak çalışmalara veri oluşturmak ta bir başka amaçtır.

Bu inceleme, genel olarak saha çalışmasına dayandığı için, bölgeye gidip 15 gün kadar Jungar Tuvalarıyla birlikte yaşadım ve çok sayıda malzeme derledim. Aynı zamanda Jungar Tuvalarının kültürel yaşantısı hakkında da birçok folklorik ve kültürel veri topladım. Gerek derlediğim metinlere gerekse Jungar Tuvacasının sözvarlığına ilişkin olarak dört dilde hazırladığım bir sözlükçeyi (Kazakça-Tuvaca-Çince-Türkçe) bu çalışmanın sonuna ekledim. Çalışma sonuçlarının, Tuvaca ve Kazakça dil eğitimine de katkı sağlaması umulmaktadır.

1. BÖLÜM

TUVACA İLE JUNGAR TUVACASI

1.1 JUNGAR TUVACASI HAKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tuvaca hakkındaki ilk bilimsel çalışmaları Radloff ve öğrencisi Katanov 1861 yılında yapmıştır. Radloff 1866 yılında Tuvalara ait 2 adet kahramanlık destanı ile 4 halk müziğini tercüme edip makale olarak yayımlamıştır. Bu çeviriler Tuvaca hakkında ifa edilen ilk çalışmalar olarak kayda geçmiştir. Radloff 1882 yılında ise yaptığı araştırmalar sonucunda *Batı Sibirya'daki Türk Dillerinin Fonetigi* adlı eserini yayınlamıştır (Arıkoğlu 1997:153).

1899 yılında Rusya'daki Tuva bölgesinde araştırmalar yapmış ve 19. yüzyılın sonunda Tuvaca ile ilgili makalelerini peyder pey yayımlamış olan Katanov, Tuvaca alan çalışmaları konusunda akla ilk gelecek kişilerden birisidir. Katanov 1889 yılında Tuvalarla beraber yaşadı ve çeşitli edebi metinler ve dil araştırmaları için malzemeler derledi. Katanov bu derlemeleri Radloff'un eserinde yayımlamıştır. Bu derlemelerden faydalanan Katanov, 1903 yılında Kazan'da *Uryanhayskogo Yazık* adlı eserini yayınlamıştır (Arıkoğlu 1997). Rusya'da Katanov'dan sonra Tuvaca üzerine araştırmalar isimlerin başında Ishakov & Pal'mbah gelmektedir. Onların kaleme aldığı *Tuvacanın Grameri* (Isxakov & Pal'mbah 1961) adlı eser, hala önemini korumaktadır.

Bunların dışında, Tuvaca üzerine yapılmış başkaca çalışmalar da vardır. Bunlar arasında Sat'ın *Tuvinskiy Yazık* (Tuva Dili) başlıklı gramer çalışması da girmiştir (1997). Daha sonra yaptığı *Tuvacada Zarf Fiiller ve Günümüz Tuva Yazı Dili* adlı çalışması da vardır.

Çin'de yapılan çalışmalara gelirse, ilk olarak 1950 yılında bir grup araştırmacı, Altay dağlarında Kazakça üzerinde çalışırken Jungar Tuvacası hakkında da çalışmak istemişti; fakat ulaşım zor olduğu için geri döndüler. Sonra 1980 yılında Songzhnegchun, Jungar Tuvacası üzerine ilk bilimsel çalışmaları yapmıştır. 1984 yılında *Tuva Dili* adlı kitap yayınlamıştır (WuHong Wei 1999). Çin'de Jungar Tuvacası üzerine en ciddi araştırmalar Geng Shimin

tarafından yapılmıştır. Bunların başında *Materials of the Tuvinian Language in China* makalesi gelmektedir (2001, 2005, 2006). Bunun yanında Çince kaleme alınmış *Altaylardaki Yeni Bir Dil* adlı eseri de oldukça önemlidir (Geng Shimin 1957).

Talant Mawkanuli, Jungar Tuvacası üzerinde çalışma yapan bilim adamlarından birisidir. 1999 yılında *The phonology and morphology of Jungar Tuva* başlıklı doktora tezini tamamlamıştır. Alan araştırması yaptıktan sonra, *The Jungar Tuvas: language and national identity in the PRC* (2001) ve *Jungar Tuvan Texts* (2005) başlıklı eserleri yayınlamıştır. Rind-Pawłowski de aynı zamanda Jungar Tuvalarının yaşadığı bölgeye gidip dil araştırmaları için malzemeler derlemiştir. 2014 yılında *Text types and evidentiality in Dzungar Tuvan* adlı makaleyi, 2017 yılında da *Nebensatzbildung im Dzungar-Tuwinischen* adlı incelemesini yayınlamıştır.

1.2 TUVALAR VE TUVACA

Tuvaların büyük çoğunluğu, bugünkü Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır ve en son verilere göre sayıları yaklaşık 313.940'dir (Tuva resmi kayıtları). Bu bölge güneyde Tannu-Ola, batıda Altay Dağları, kuzeybatıda ve kuzeydoğuda ise Sayan Sıradağları ile çevrilidir. Tuva Cumhuriyeti dışında Tuvalar, Moğolistan'ın batısı ile kuzeybatısında, Çin'in kuzeybatısındaki Şincan (Xinjiang) Uygur Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Moğolistan'daki Tuvaların büyük bir bölümü, ülkenin en batısındaki Bayan Ölgü, Hovd ve Uvs ilçesinde yaşamaktadır, sayıları yaklaşık 5100'dir. Bayan Ölgü ilçesine bağlı Sengel kasabasında yaşayan Tuvaları Altay Tuvaları diye adlandırılmaktadır. Xinjiang Uygur Özerk Cumhuriyeti'ndeki Tuvaları, bilimsel çevrelerde genelde Jungar Tuvaları (Jungar Tuvans) olarak bilinmektedir.

Çin kaynaklarına göre bugünkü Tuvalar, eskiden *Dubo*, *Sayan Tuba* olarak geçen halkın torunlarıdır. Tuvalar eskiden Baykal Gölü'nün kuzeyinde yaşamıştır. "Tsui-tshu Tiele zhuan dubo, Tsin Tang Tshu hui hu Chun" adlı kitapta verilen bilgiye göre, Çin'de 581-618 yılları

arasında hüküm süren Tsui hanedanı zamanında Kırgızların doğusunda ve Uygurların kuzeyinde yaşamış olan üç Türk boyu vardı ve o boylardan birisi bugünkü Tuvalardı (从黠嘎斯东 至木马, 突厥三部落 曰都播 弥列哥 饿支等) (Ou Yang Xiu 2015). Yaklaşık birinci yüzyıllarda (Han dönemi) Tuvalar uzun zamandır kuzeyde yaşayan Hunların egemenliği altındaydı. İkinci yüzyılda Tuvalar Siyen-piler ve daha sonra Juan-Juanların egemenliği altında yaşadılar. 6.yüzyıldan 8. yüzyıla kadar, Tuvalar Türk hanlığına bağlı kalmış, sonra Tuvalar, Uygur Kağanlığı'nın halkı olarak yaşamıştır. 1207 yılında, Tuvalar Cengiz Han'ın işgaline uğramış ve Moğollar bölgede etki alanlarını artırınca, sonunda Moğol İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmışlardır. Moğol hâkimiyeti yüzyıllar sürse de Tuvalar kendi kimliklerini kaybetmemişler, Moğollarla ırki karışmaya engel olmuşlardır. O devirde yazılmış olan *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde Tuvalardan Tuba olarak bahsedilir. 1634 yılında, Moğol lideri Ombo Erdeni Altan Han (1627–1651) Rusya'ya bağlılığa yemin etmiştir. 17. yüzyılda Tuvalar Budizmi kabul etmişlerdir. 18. yüzyılda Mançu ve Ch'ing Hanedanlığı Tuvaların, Moğolların, Mançuların üzerinde egemen olmuştur. Tarih boyunca çeşitli kavimlerle birliktte Çin yönetimi altında kalan Tuvalar, 1944'ten itibaren Rus nüfuzu altına girmeye başlamıştır (*XIN JIANG SHE HUI KE XUE MIN ZU YAN JIU YUAN* 1978). Bugün Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan Jungar Tuvaları kendilerini *Dıba* ya da *Monçak*, aynı bölgedeki Kazaklar ise onları *Kökmonçak*, Moğollarsa *Zuanghai* diye adlandırdılar (Wu Hongwei 1988: 3).

Tuvalar 1920'li yıllara kadar bağlı oldukları kültür çerçevesinin Moğol kültürü olması nedeniyle, yazı dili olarak Moğolcayı kullanmıştır. Bolşevik döneminden sonra Sovyetler Birliği'nin Tuva topraklarını ilhak etmesiyle de, kendileri için bir yazı dili oluşturma çabaları, bizzat Ruslar tarafından başlatılmıştır. Tuvaların ilk alfabesi Latin alfabesi olmuştur. 1940'lı yıllarda Sovyet Rusya'nın baskısı ile Latin alfabesini bırakıp Kiril alfabesine geçmek zorunda kalmıştır. Tuvalar bu alfabeyi 1930 yılından 1940 yılına kadar kullanmış, 2. Dünya

Savaşı'ndan sonra Stalin'in tüm SSCB topraklarında Kiril alfabesine geçişi emretmesiyle Tuvalar da diğer Türk toplulukları gibi Latin alfabesini bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak bugün Jungar Tuvaları herhangi bir alfabe kullanmamaktadır (Rind-Pawlowski 2014).

Tuvalar, Lamaizm, Şamanizm ve Hıristiyanlık dinlerine inanmaktadır. Lamaizm, Tibet Budizmi olarak adlandırılan inanç sistemidir. Budizm, ilk önce Hindistan'da devlet kuran *Yüe-Çiler* (月氏) arasında yayılmıştır. Yüe-Çiler, Budizmin yayılmasına yardımcı oldular. Daha sonra Budizm; To-ba Türkleri zamanında şimdiki Kuzey Çin'deki Eski Türkler arasında da yayıldı. 6. yüzyıl sonlarında Göktürk Hakanı *To-Po* (572-581), Budizmi kabul etti. Bu inancı Göktürkler arasında yaymaya çalıştı. Ölümünden sonra, Göktürkler bu dini tutmadılar. Bilge Kağan, bir aralık Budizm'e meyleder gibi olmuşsa da, Göktürk veziri Tonyukuk, bu inancın Türk karakterine uymadığını söyleyerek onu vazgeçirmiştir. Tuva halkının atalarından Uygurlar arasında ise, Budizm yaygın bir din olarak görülür. Ancak günümüzde Uygurlar arasında Budizm yaygın bir din olarak yer tutmaz. Günümüzde Tuvalar, hem Gök Tanrı inancının günümüze yansıması olan Şamanizmi hem de Tibet Budizmi olan Lamaizmi benimsemişlerdir. Tuva'da uygulanan Şamanizm, insanları Şaman aracılığıyla yukarı ve aşağı dünyanın ruhlarına bağlayan bir inanç sistemidir. Şaman ilahi aşk içinde kendini kaybederek atalarının kehanette bulunabilen ve geleceği tahmin edebilen, ruhlarını kaybetmiş ya da hastalıktan ızdırap çeken kişileri iyileştiren ve toplumun sağlığı için ayinler yapan dinsel uygulayıcıdır (Fridmann 2002: 180).

Tuvaca, Türk yazı dilinin ilk defa meydana geldiği topraklarda varlığını sürdürmesi, Eski Türkçe dönemine ait arkaik izler barındırması nedeniyle bilim adamlarının dikkatini çekmiş, gerek tarihi Türk yazı dilleri, gerek çağdaş Türk yazı dilleri ile kıyaslama unsuru olarak kullanılmıştır. Tuvaca, Türk dilinin tasnifi denemelerinde Eski Türkçe ve diğer Güney Sibirya Türk dilleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Tarihi ve çağdaş Türk dillerinin bir arada değerlendirilmediği son tasniflerde ise Hakas, Altay ve Şor lehçeleri ile birlikte

değerlendirilmiştir (Killi 1996). Radloff, 1882 Türk dilini “Şark Şiveleri”, “Garp Şiveleri”, “Orta Asya Şiveleri”, “Cenup Şiveleri” olarak sınıflandırmış, Tuvacayı “Soyon” adıyla Altay, Teleüt, Baraba, Lebed, Şor, Abakan, Koybal, Küerik ve Uygur lehçeleri gibi lehçelerde aynı grupta toplamıştır. A. Samoyloviç, 1922’de yayınladığı tasnif denemesinde Ramsted gibi fonetik özellikleri kriter olarak belirleyerek Türk lehçelerini “-r Grubu / Bulgar”, “-d Grubu / Uygur, Kuzeydoğu”, “Tav- Grubu / Kıpçak”, “Taglıq Grubu / Çağatay”, “Taglı Grubu / Kıpçak-Türkmen”, “ol Grubu (Türkmen, Güneybatı) olarak sınıflandırmıştır. Samoyloviç, Tuva Türkçesini “Soyon, Soyot veya Urenhay” adıyla “d”, “z,” ve “t”, olarak alt dallara böldüğü “-d Grubu / Uygur, Kuzeydoğu” başlığı altında, “d” grubunda incelemiştir. N.A. Baskakov, Türk dillerini 1952 yılında “Türk Dillerinin Batı Hun Dalı”, “Türk Dillerinin Doğu Hun Dalı” gibi iki ana bölümde sınıflandırmış, Tuva Türkçesini Doğu Hun Dalı’nın Uygur-Tukyu bölümünde incelemiştir. Reşit Rahmeti Arat, Tuva Türkçesini fonetik özelliklerinden dolayı Sayan grubunda incelemiştir. Talat Tekin, Tuva Türkçesini /d/ sesini koruması nedeniyle Reşit Rahmeti Arat gibi, ayrı bir grupta incelemiştir.

Sesbilgisi açısından Eski Türkçeye yakın olan, eskicil özellikler gösteren Tuvaca, bugün Eski Türkçe söziçi ve sözsonu /d/ seslerinin durumu açısından Yakutçaya, Eski Türkçe /y-/ sesinin /ç-/ sesine gelişimi açısından ise hemen komşu bir Türk dili olan Hakaşçaya yakındır denebilir. Çin’deki Tuvaca, Standart Tuvacadan çok farklı değildir (Ölmez 2013: 97).

Tuvaların Tuvacayı anadili olarak en çok konuştuğu ülke, Rusya’daki Tuva Özerk Cumhuriyeti’dir. Rusya ile Tuva Özerk Cumhuriyeti arasında imzalanan anlaşmaya göre Cumhuriyetin 2 resmi dili olacaktır: Bu diller Tuvaca ve Rusçadır. Tuva dilinin çok köklü bir yazı tarihi yoktur. 1921 yılında Tuvalı Profesör Lopsan-Chimit Latin harflerinden meydana gelen bir Tuva alfabesi yarattı. Tuvalar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne dahil olduktan sonra yazıda Kiril alfabesini kullandılar. Tuva Özerk Cumhuriyeti’nde konuşulan

Tuvaca 4 ağızdan oluşmaktadır. Bu ağızlar Merkez ağızı, Batı ağızı, Güneydoğu ağızı, Kuzeydoğu ağızıdır. Edebi dil olarak Merkez Tuvacası kullanılır.

1.3 JUNGAR TUVALARI VE JUNGAR TUVACASI

Jungar Tuvacası, Çin'in kuzeybatısındaki Şincan (Xinjiang) Özerk Uygur Cumhuriyeti'nde, İli Kazak Özerk Bölgesinde, Jungar-Altay Bölgesinde konuşulan bir Tuvaca varyantıdır. Jungar Tuvaları Kanas Jungar-Altay Bölgesinde Kanas Gölü'nün etrafında yaşıyorlar. Bu bölge; Çinli, Kazak, Uygur, Dungan ve Tuvalılar başta olmak üzere 36 halkın bir arada yaşadığı bir bölgedir. Bölgenin toplam nüfusu 660.000'dir. Bu nüfusun yüzde 50'sini Kazaklar oluşturmaktadır. Bölgedeki nüfus oranı, dillerin baskınlığı konusundaki orantıyla da denk düşmektedir. Yani Kazakça bölgedeki baskın dildir. Altay Bölgesinde Kazakça sadece Kazaklar tarafından konuşulmamakta ve burada yaşayan tüm milletler Kazakça ile iletişim kurabilmektedir. Bu konuya örnek olarak; burada yaşayan Özbek, Uygur, Tatar ve Moğollar kendi aralarında genellikle Kazakça konuşması verilebilir. Aynı zamanda bazı milletler anadili olarak da Kazakçayı benimsemiştir ve burada yaşayan Çinlilerin çoğu da Kazakça bilmektedir. Sonuç olarak bölgede Kazakça farklı kültürler arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Batı tarafında Kazakistan, kuzey tarafında Rusya ve doğusunda ise Moğolistan yer almaktadır. Şimdi Jungar Tuvaları Akkaba, Kom ve Kanas, Köktohay ve Qingil köylerinde yaşamaktadır ve en son verilere göre sayıları yaklaşık 2000'dir. Ayrıca, Çin de Jungar Tuvalarını Moğol ya da Tuvaca konuşan Moğollar olarak kabul etmektedir.

Jungar Tuvacasını Batıda ilk duyuran Geng Shimin'dir. Altay Bölgesindeki Moğol dillerini tespit ve kayda geçiriş sırasında Rus Mongolistlerinden Todayeva Moğollara benzeyen ancak dilini anlamadığı bir halk ile karşılaşır. Bu topluluğun bir Türk dili konuştuğunu düşünerek durumu GENG Shimin'e bildirir ve GENG Shimin'in araştırmaları bu şekilde başlar (Ölmez, 1996). Geng Shimin, 1958'li yıllarda Altay'da saha araştırmaları yapmıştır. Geng Shimin'e göre Tuvaca, Eski Türkçe kelimeler bakımından en zengin Türk dillerinden birisidir (Geng Shimin, 1957). Sung Zhengchun, Çin'de sistematik olarak Tuvaca üzerinde araştırmalar

yapan ilk kişidir. 1980li yıllarda Akkaba'ya gidip alan araştırması yapmıştır; onun yüksek lisans ile doktora tezleri ise Jungar Tuvacası hakkındadır. Sung Zhengchun'un başlıca eserleri ise şunlardır: *Tuvacaya Genel Bakış* (1982), *Jungar Tuvacasının Ses Bilgisi* (1982), *Çin'deki Türk Dilleri* (1990)'dir.

1933 yılında Ma Bu Fang'ın askerleri Altay Dağlarına baskın yaptığı sırada Tuvalar, Moğolistan sınırına kaçıp, canlarını kurtarmışlardır. Saldırı sona erdiğinde Moğollar, Tuvaların tekrar kendi ülkelerine geri dönmelerine izin vermeyip, her gün Tuvaları gözetim altında tutmuşlardır. Bu durumda 2.000 civarındaki Tuvalı kendi memleketlerine gizlice kaçarak geri dönmüşlerdi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda Tuvalar, nüfus kayıtlarına Tuva olarak değil, Moğol olarak kaydedilmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle Jungar Tuvaları, Çin'de Moğol Tuvaları diye bilinmektedir, ama dilleri Türk dilleri ailesi içinde yer alır. Jungar Tuvaları, kendi soylarının nereden geldiği meselesi hakkında birbirinden farklı fikirlere sahiptir. Bunlar arasında, Jungar Tuvalarının Moğol ırkına mensup olduğu ya da Tuvaların başlı başına bir ırk olduğu gibi fikirler vardı. Ve bu konuda hala kendi içlerinde tartışmalar mevcuttur. Ancak bazı Çinli araştırmacılar, Jungar Tuvacasının bir Kökmonçak dili olduğunu savunmaktadırlar. Moğol profesör Taya Jungar Tuvalarının Moğolların Kökmonçak boyundan geldiğini ve diğer Tuvalarla kansal olarak bir ilgilerinin olmadığı tezini savunur. Ayrıca genel kanıya göre Kökmonçak ismi Kazakların Tuvalara verdiği isimdir, ama bu kanıtlanmış bir gerçek değildir. 1755 yılında Ching İmparatorluğu'ndaki Altay Zuanghai yedi boyundan (bayrağının) birisi de Kökmonçaklardır. Ancak Kazakların Altay Dağları'na yaptığı ilk göçlerden birisi de 1864 yılında Ak Kerey boyunun 1000 hanesinin yaptığı göçtür. Kazakların Altay Dağları'na yaptığı göç sonrasında bu bölgedeki hakim nüfus Jungar Tuvalarının en kalabalık boyu olan Kökmonçaklardı. O yüzden Kazaklar Jungar Tuvalarının hepsine Kökmonçak diye ad vermiştir.

Jungar Tuvalarının sayısı hakkında kesin bilgi vermek zordur. Bu sayı bazı kaynaklarda 2.400 (Dwyer 2016: 447) olarak, bazılarında ise 2.000'den fazla (Johanson 2001: 30, Mawkanuli 2001: 497) olarak verilmektedir. Jungar Tuvaları, kendi aralarında dört farklı boya ayrılır: *Karasoyan*, *Kızılsoyan*, *Aksoyan* ve *Köksoyan*. Altay Dağları'nda yaşayanların çoğu Karasoyan ve Kökmonçaklardır. Aslında Aksoyan Tuvalarının bu bölgedeki sayısı çok azdır; onlar esasta Rusya'nın Sayan Dağları ve Moğolistan'ın Çahangu bölgelerde yaşamaktadırlar. Kızılsoyan ve Karasoyanlar bir boya aittirler. Kökmonçaklar, Akkaba'da (Akkaba) Temek (Köktohay) ve Alahak (Altay) köylerinde yaşıyorlar. Karasoyan ve Kızılsoyanların çoğu ise Kanas gölü ve Kom nehri etrafında yaşamaktadırlar. Nüfusu en çok olan Kökmonçakların sayısı yaklaşık 1300, Karasoyanların sayısı yaklaşık 1000'dir; Aksoyanların nüfusu ise en az sayıda olmaktadır.

- 1) Kökmonçaklar kendi içlerinde dört farklı uruğa ayrılır: *Irgıt*, *Quyuq*, *Jagduwa* ve *Öngür*.
- 2) Karasoyanlar da kendi içlerinde dört farklı uruğa ayrılır: *Ganagah*, *Qaratuh*, *Qarasakal* ve *Hoyut*.
- 3) Aksoyanlar kendi içlerinde iki farklı uruğa ayrılır: *Sassayan* ve *Murgut*
- 4) Kızılsoyanlarda uruksal ayrılma yoktur.

Akkaba'da yaşayan Jungar Tuvalarının boyları:

	Boy	Urug	Oğuş	Hane	Nüfus
Akkaba'da yaşayan Jungar Tuvaları	Kökmonçaklar	Quyuq	Karaqyuq	13	53
			Monguşinqyuq	4	8
			Dongkaquyuq	3	6
		Irgıt	Adayırgıt	19	77
			Uluırgıt	6	30
			Monguırgıt	17	79
				Sayjagduwa	4

		Jagduwa	Kalajayduwa	1	3
--	--	---------	-------------	---	---

(Song ZhengChun 2015)

1. Akkaba

Akkaba (Habahı) Tuvaların yoğun yaşadığı yerden biridir. Burada Moğollar Kazaklar ve Tuvalar yaşıyorlar. Tuvaların çoğu Kökmonçaktır ve kendi aralarında çok iyi ve düzgün Tuvaca konuşuyor; başkalarıyla konuşurken ise Kazakça kullanıyorlar. Moğolca bilen ve konuşanların sayısı çok azdır.

2. Kom ve Kanas

Kom ve Kanas, Burçin ilçesinde yer alır. Burada Moğollar, Kazaklar, Dunganlar (Çince konuşan müslümanlar) ve Tuvalar beraber yaşamaktadırlar. Buradaki Moğollar kendi içlerinde Karasoyan, Aksoyan, Örzık Komçak ve Tıring uruglarına ayrılır. Karasoyan, Aksoyan, Komçak ve Tıringlar Tuvacayı anadili olarak kullanırlar. Kom ve Kanas Tuvalarının çoğunluğu Tuvaca, Moğolca ve Kazakça kullanıyor.

3. Alahak

Alahak köyü, Altay ilçesindedir. Burada Kazaklar, Çinliler (Han), Uygurlar, Moğollar, Dunganlar, Tatarlar ve Özbekler bir arada yaşamaktadırlar. Tuvaların sadece yaşlı olanları düzgün şekil Tuvaca konuşabilmekte, gençlerin bazıları Tuvaca anlayabilmekte, ama konuşmakta sıkıntı çekmektedir. Kendi aralarında Kazakça ve Tuvaca kullanıyorlar. Bu varyant, Kazakçanın büyük bir etkisi altındadır.

4. Termek

Termek, Köktohay ilçesindedir ve burada Çin (Han), Kazak, Dungan, Moğol, Uygur, Tatar, Kırgız ve Tuva halkları hep beraber yaşamaktadır. Burada Tuvaca yok olma tehlikesi altındadır, çünkü yalnızca yaşlı insanlar Tuvaca konuşabiliyorlar. Ancak buradaki Tuvalar genel olarak aile içinde Kazakça kullanıyorlar.

Jungar Tuvalarının 2008 yılındaki nüfusları ve genel nüfusa oranları:

Köyler	Akkaba	Kanas	Kom	Alahak	Termek	Toplam
Nüfus	380	710	730	280	230	2330
Yüzde	16.3	30.1	31.3	12.0	10.3	100

(Song ZhengChun 2005: 162)

Jungar Tuvaları böyle bir ortamdayken ana dillerini nasıl koruyabilirler? Okul çağındaki Tuvalı çocukların hepsi Kazakça konuşmaktadır (Mawkanuli 1999). Jungar Tuvalı çocuklar okula başladıktan sonra Moğolca konuşmaya başlıyorlar, çok az sayıdaki Jungar Tuvaları daha yüksek eğitim görmek için Çince öğreniyorlar. Genelde Uygurca öğrenmiyorlar çünkü Kazakça bildiği için Uygurlarla çok iyi anlaşabilirler. Kısacası Jungar Tuvalarının çoğu iki dili, hatta iç dili iyi bilmektedir: Kazakça, Tuvaca ve Moğolca (Mawkanuli 1999: 24). Ancak daha sonraları Çin'in Altay Bölgesinde dil durumunun bir hayli değiştiğini, Tuvaların Çincesinin ilerlediğini, özellikle devlet işlerinde çalışanların bu dili artık çok iyi bildiklerini belirtebilirim. Ayrıca Ürümçi'de eğitim alanlar bu dört dile ilave olarak Uygurca da bilmektedir. Kısacası iyi eğitilmiş bir "Monçak", ana diliyle birlikte beş dil bilmektedir.

2. BÖLÜM

JUNGAR TUVACASINA İLİŞKİN İSTATİSTİKİ BİLGİLER

2.1 JUNGAR TUVACASININ KULLANIM ALANLARI

Jungar Tuvalarının yaşadığı Altay Bölgesi çok uluslu bir bölgedir. Aynı şekilde çok dilli bir bölgedir. Çince, Tuvaca, Kazakça, Özbekçe, Tatarca, Uygurca, Moğolca gibi diller bu bölgede hem çatışma hem de bir uyum içinde varlığını sürdürmektedir. Jungar Tuvacası bölgede en az konuşulan dildir ve sadece Jungar Tuvaları arasında kullanılmaktadır. Jungar Tuvaları kendi dillerini aile içinde, okullarda, edebi alanda ve günlük konuşmalarında kullanmaktadırlar.

Aile İçindeki Kullanımı

	Toplam sayısı	Kom	Kanas	Akkaba	Termek	Alahak	Çunhur(Burxın)
Anket yapılan Tuvaların sayısı	560	150	200	150	40	40	20
Jungar Tuvaca	473	130	162	130	5	38	8
Çince	35	10	15	5	5		
Kazakça	44		2		30	2	10
Moğolca	0						
Tuvaca ve Kazakça	4			2			2
Tuvaca ve Moğolca	2			2			

Jungar Tuvacası ve Çince	40	10	20	10			
Jungar Tuvacası Çince ve Moğolca	2		1	1			

(Wu Hongwei 1999)

Yapılan anket (Wu Hongwei 1999) sonucuna göre hazırlanan tabloda 560 Jungar Tuvalının 473'ü Jungar Tuvacasını, 44'ü Kazakçayı, 40'ı hem Çince hem de Jungar Tuvacasını, 35'i Çinceyi, 4'ü ise hem Jungar Tuvacasını hem de Kazakçayı, 2'si hem Moğolca hem de Jungar Tuvacasını, 2'si Çince, Moğolca ve Jungar Tuvacasını aile içinde kullanmaktadır. Oran hesabına göre; Jungar Tuvalarının %84'lük bölümü aile içinde Jungar Tuvacasını, %7.85'i Kazakçayı, %7.1'i hem Çince hem de Jungar Tuvacasını, %6.25'i Çinceyi, %0.7'si hem Jungar Tuvacasını hem de Kazakçayı, %0.35'i hem Moğolca hem de Jungar Tuvacasını, %0.35'i 2'si hem Çince hem Moğolca hem de Jungar Tuvacasını kullanmaktadır. Jungar Tuvalarında aile içinde sadece Moğolca konuşan hiç kimse yoktur ve hem Moğolca hem de Jungar Tuvacası konuşan 2 kişi de eşleri Moğol olduğu için aile içinde bu iki dili konuşmaktadırlar. Aile içinde hem Çince hem Moğolca hem de Jungar Tuvacasını konuşan 2 kişi ise; eşleriyle Moğolca, aile büyükleriyle Jungar Tuvacası ve ailelerindeki küçüklerle de Çince konuşmaktadırlar.

Yukarıdaki verilere göre Jungar Tuvaları genellikle aile içinde kendi ana dillerini konuşurlar. Termek Köyündeki Jungar Tuvalarının çoğu aile içinde Kazakçayı konuşmaktadırlar, ancak sadece köydeki 50 yaş üstü kişiler Jungar Tuvacası konuşmaktadır. Akkaba, Kom ve Kanas gibi Jungar Tuvalarının yoğun olduğu köylerden yaklaşık 10 yıldır şehir ve kasabalara yükseköğrenim görmek için giden genç nüfus arttığı için Jungar Tuvacasını hiç bilmeyen ya

da biraz Jungar Tuvacası anlayabilen gençler yetişmektedir. Çince konuşmayı tercih eden çocukların aileleri de çocuklarıyla beraber Çince konuşmaktadır. Genel olarak Jungar Tuvaları farklı soylarla evlilik yaptığı durumlarda eşlerinin dillerini benimsemektedirler. Sonuç olarak; Jungar Tuvaları aile içinde genellikle Jungar Tuvacası konuşurlarken, dilsel olarak dış ortamdan çok etkilenen bir yapıları vardır.

2.2 JUNGAR TUVALARININ EĞİTİM DURUMU

Altay Bölgesi'ndeki Jungar Tuvaları 1932 yılında okuma yazma öğrenmek için köylerde küçük sınıflar açmışlardır. Bundan önceki dönemlerde ise Jungar Tuvaları resmi belgelerde Moğolca'yı kullanıyorlardı. İlk sınıf Akkaba'da Zhanbul tarafından 1932 yılında açılmıştır. (Mawkanuli 1999). Daha sonra Zhanbul'un öğrencileri Akkaba'da ve Kanas'ta sınıflar açmaya başlamışlardır. Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise bu küçük sınıflar büyük okullara çevrilmişlerdir. Bu okullarda Jungar Tuvacası üstünden matematik ve Moğolca dersleri verilmiştir. İlkokuldan mezun olan Jungar Tuvalı öğrenciler ortaokulda Kazakça eğitim öğretim veren okullara geçmişlerdir. 1975 yılında Moğol yazısıyla Tuvaca eğitim veren ortaokullar açılmıştır (Mawkanuli 1999).

1932 yılında açılan küçük sınıflarda o zamandan günümüze kadar özel eğitim veren bir sistem mevcuttu. Bahsi geçen sistemde eğitim Moğolca kitaplar aracılığıyla Jungar Tuvacası verilen dersler yoluyla sağlanmaktaydı. Jungar Tuvalı çocuklar okula başlamadan önce Moğolca bilmedikleri için Tuvaca eğitim öğretim görmüşlerdir. Örnek verecek olursak; Akkaba'da yaşayan Bayrat isimli bir Jungar Tuvalı, 1993 yılında ilkokula girerken sadece Jungar Tuvacası ve biraz da Kazakça bilmekte, Moğolca hiç bilmemekteydi. İlkokuldan, ortaokuldan mezun olana kadar tüm eğitimini Jungar Tuvacası ile almıştı. Aynı zamanda Moğol edebiyatı dersini alıyordu. Hocalar bu dersi mevcut kitaplardan cümle cümle Jungar Tuvacasına çevirip vermektelerdi. Genel olarak Jungar Tuvalı öğrenciler ortaokuldan mezun olduktan sonra,

Moğol yazı dilini iyi bilmekteydi, ancak Moğolca konuşma pratikleri yok olduğu için Moğollarla Moğolca diyalog kuramıyorlardı. Jungar Tuvalı çocuklar lise yıllarında Altay şehrinde Moğol çocuklarla birlikte eğitim aldıktan sonra daha iyi Moğolca konuşmaya başlıyorlardı. Kanas ve Kom'daki eğitim öğretim durumu ise Akkaba ile neredeyse aynı seviyedeydi.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Jungar Tuvacası, eğitim öğretim verilebilecek resmi bir eğitim dili değildir. Yine de Jungar Tuvacası, Jungar Tuvalarının eğitim öğretim dili olarak mevcut olan bir dildir. Okullarda anaokulu çağındaki çocuklar ve ilkokul çağındaki çocuklar bir araya geldikleri için bu ortamlarda anadillerini konuşma fırsatına erişiyorlardı. Jungar Tuvalı gençler genellikle 16'lı yaşlarında Jungar Tuvacasında eğitim öğretim gördükleri için kendi anadillerini gayet iyi bir şekilde muhafaza edip, 16'lı yaşlarından sonra başka dillerde eğitim öğretim görseler bile kendi ana dillerini unutmuyorlardı. İşte Jungar Tuvalarının nüfuslarının çok az sayıda olsa bile dillerini koruyup yaşatmalarının en önemli sebebi budur.

Bölgede turizmin gelişmesiyle birlikte ,onların yaşam standartlarında büyük değişik oluyor. Çocuklarının daha da iyi koşullarda eğitim alabilmesi için çocuklarını ilçedeki ya da şehir dışındaki okullara göndermeyi tercih ediyorlar. Aslında eğitim açısından bakıldığı zaman avantajlı olabilir, ama çocuklar çok küçük yaşlarda anadillerinin konuşulduğu ortamdan ayrıldığı için Jungar Tuvacasını anlayabilen ama hiç konuşamayan çocuklar ortaya çıkıyor. Jungar Tuvaların yaşadığı bölgedeki okullarda Tuvaca bilmeyen öğretmenlerin sayısı artmaktadır ve böylece Moğol yazısıyla Tuvaca eğitim verme sistemi de kaldırıldı.

Ayrıca Alahak ve Termek köylerinde yaşayan Tuvalar okul olmadığı için Kazak okullarına gidiyorlar. Buralardaki Tuvalar kendi anadilini normalde kullanmıyorlar ve Kazakçayı birinci dil olarak kabul ediyorlar.

2.3 BÖLGEDE HAKİM OLAN ÇOKDİLLİLİK

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Jungar Tuvalarının anadili Jungar Tuvacasıdır. Bunun dışında Jungar Tuvalarıyla birlikte uzun zamandır aynı bölgelerde yaşayan Kazaklar da Jungar Tuvacası konuşmaktadır. Jungar Tuvacası ve Kazakça her ikisi de Türk dili olmasına karşın, Kazakça Türk dilleri ailesinin Kıpçak (Kuzeybatı) koluna, Tuvaca ise Sibiry (Kuzeydoğu) koluna mensuptur. Dolayısıyla bu bölgede, tipolojik açıdan iki farklı Türk dili yan yana ve iç içe yaşamaktadır. Ancak temel tipolojik benzerlik dikkate alındığında, Kazaklar için Jungar Tuvacasını, Jungar Tuvaları için de Kazakçayı öğrenmek çok zor olmamaktadır. Kazaklar ve Jungar Tuvalarının birbirlerinin dillerini öğrenmelerinin diğer bir pratik sebebi de, aynı ortamda yaşayıp, birbirleriyle sürekli etkileşim içinde bulunmuş ve bulunmakta olmalarıdır.

Jungar Tuvacası konuşabilen Kazaklar genellikle Kom, Kanas ve Akkaba köylerinde ikamet etmektedirler. Bu köylerde yaşayan Kazaklarda Jungar Tuvacasını anlayıp da konuşamayanların sayısı hem anlayıp hem de konuşabilenlerin sayısından fazladır. Bu durumun nedeni ise bu köylerdeki Kazakların doğuştan beri Jungar Tuvalarıyla birlikte yaşam sürmeleridir. Kazakların Jungar Tuvacasını bilme seviyesi ise sadece temel bilgiler düzeyindedir. Neredeyse Jungar Tuvacasını üst düzeyde bilen Kazak sayısı yok denecek kadar azdır (bk. Song Zhengchun 2008).

2.4. ULUSAL BAYRAMLAR

Jungar Tuvaları için çok önemli olan bazı ulusal bayramlar vardır. Bu bayramlar Jungar Tuvalarının yaşamlarının ayrılmaz birer parçalarıdır. Dil, yani Jungar Tuvacası; bu geleneksel bayramlarda, halk edebiyatında, halk oyunlarında ve folklorlerinin gelişmesi ve uygulanması bakımından kullanılan en önemli araçtır. Bu ulusal bayramlara örnek olarak *Zura Bayramı*, *Medir Bayramı* verilebilir.

Diller	Nüfus	Yüzde
Jungar Tuvacası	455	%75.83
Moğolca	32	%5.33
Kazakça	8	%1.33
Jungar Tuvacası ve Moğolca	115	%19.16

Yukardaki tablodaki verilere göre, büyük bayramlarda 455 kişi kendi öz dillerini yani Jungar Tuvacasını kullanıyorlar. Bu 455 kişi toplam kişi sayısı olan 610 kişi içinde %75,83'lük orana denk gelmektedir. 32 kişi Moğolca konuşmakta ve bu %5.33'lük bir orana denk gelmektedir. 8 kişi Kazakça konuşmakta ve bu da %1.3'lük bir orana denk gelmektedir. 115 kişi ise hem Jungar Tuvacası hem de Moğolca konuşmakta ve %19.16'lık bir orana denk gelmektedir. Demek ki Jungar Tuvaları, ulusal bayramlarında en çok kendi dillerini kullanmaktadırlar. Moğollar da Jungar Tuvalarının bayramlarına katıldığı için bu bayramlarda Moğolca da kullanılmaktadır.

2.5 JUNGAR TUVACASININ KÖYLERE GÖRE GÖSTERDİĞİ FARKLIKLAR

Genel olarak 3 Jungar Tuva köyü olan Akkaba, Kom, Kanas'ta Jungar Tuvacası açısından çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Akkaba'da yaşayan Jungar Tuvalarının konuştuğu Tuvaca, diğer iki köyde yaşayan Jungar Tuvalarının konuştuğu Tuvacaya göre daha sadedir ve Moğolcadan kopyalanan kelime sayısı daha azdır. Bu sözcükler temelindeki farklılıklar aşağıdaki tabloda görülebilir:

Akkaba	Kom ve Kanas	Türkçe
görmik	toyle	ayna
algı	yörel	dilek

goşgar	guşa	koç
əp-	xaəg-	kapa-
guyga	suluyao	plastik
elbige	maŋgıs	şeytan

Tabloya göre Kom ve Kanas köylerinde konuşulan Jungar Tuvacasında Moğolcadan alınan kelimeler Akkaba'ya göre daha fazladır. Bunun nedeni, Moğolların ve Moğolcanın uzun süredir bölgedeki faaliyetlerinden ve etkilerinden dolayıdır. Ayrıca Akkaba, Kom ve Kanas köylerindeki Jungar Tuvacası ise, Alahan ve Termek köylerindeki Jungar Tuvacasından daha farklıdır. Alahan'daki Jungar Tuvacasında Kazakçadan kopyalanan kelimeler daha fazla yer almaktadır.

2.6 AKKABA BÖLGESİNDEKİ SOSYOLİNGÜİSTİK DURUMU

Tuvaların bir kısmı, Kaba (*Habahi*) ilçesine bağlı Akkaba kasabasının kuzeybatısında yaşamaktadır. Yaklaşık olarak 86.8 enlem ve 48.75 boylamında bulunmakta olup Rusya sınırını oluşturan nehrin kenarındadır. Buranın dağları yüksek ve sık, bitki örtüsü zengin, manzarası da oldukça güzeldir. Burası gölgeli yamaçlarda ve sık ormanlarda yetişen Xinjiang Çamının yetiştiği bölgedir. Bitki çeşidi çok zengin ve çok sayıda şifalı otlar vardır. Hayvan olarak sarı koyun, ayı ve yabani tavşan gibi hayvanlar bulunmaktadır. Ak Kaba Bölgesinde sonbahar ve ilkbahar çok kısa, yaz ve kış uzundur; yıllık ortalama sıcaklık 0 derece civarındadır. Yazın en sıcak ay Temmuz olup ortalama sıcaklık 16 derece olmakla birlikte bazen 30 dereceye kadar yükselmektedir. Kışın en soğuk ay Ocak ayıdır, sıcaklık ortalama eksi 15,5 derece olmakla birlikte çok aşırı soğuk olduğunda eksi 44 dereceye düşmektedir. Her yılın Ekim ayından bir sonraki yılın Nisan ayına kadar kış mevsimidir ve yarım yılı geçebilmektedir. Bu dönemde yoğun kar yağışı olur ve ilçe ile diğer bölgeler arasındaki

ulaşım tamamen kapanır. Kış mevsimi uzun olduğu ve kar olmayan zaman fazla olmadığı için bu zaman tarıma çok elverişli değildir. Akkaba bölgesinde genellikle arpa, buğday, bahar mısırı, bezelye ve keten yetişir; sebze olarak genellikle patates olur. İklim şartlarından dolayı tarıma elverişli olmasa da bitki örtüsü sık ve çeşidi zengin olduğu için ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde geçici hayvancılığa çok uygundur.

Yaşlıların hatırladıklarına göre, buraya yerleştikten sonra en az yedi nesil yaşamışlardır. Eğer her nesli otuz yıl olarak hesaplırsak bu da iki yüz yıldan fazla bir zaman eder demektir. 1962 yılında, Akkabalı Tuvalar Kaba ilçesinin on beş kilometre doğusundaki Halay (Halayu) bölgesine zorla göç ettirilmiştir. 1976 yılında siyasi sistemdeki değişikliklerle beraber devletin ırklar siyaseti belirlenmiş, 1982 ilkbahar ve sonbahar itibarı ile Akkaba'ya tamamen geri dönme imkânı bulmuşlardır. 1984 yılındaki rakamlara göre burada 144 aile ve toplamda 667 nüfus yaşamaktadır; bunların arasında Tuva 93 aile ve 416 nüfusa sahiptir. Geri kalanların hepsi Kazaktır. Tuvalar, nüfusun yüzde 62,4'ünü, Kazaklar da yüzde 37,6'sını oluşturmaktadır. Bunun dışında yakında ordunun kaldığı bir sınır koruma taburu vardır ve büyük çoğunluğu Çin Han ırkındandır.

Uzun zaman boyunca, buradaki Tuvaları Moğol aristokratlar ve üst sınıf insanlar ile Guomintang (Çin Milliyetçi Partisi) gericileri tarafından baskı altına alınmış ve sömürülmüştür. Tuvaların toplumsal ekonomik gelişimi de çok yavaştır. Çin kuruluş arifesine kadar feodal ataerkil bir yapısı devam ettirmiştir, halen de kabile tipi hayatı devam ettirenleri mevcuttur. Hala bazı kabile isimleri devam etmekte ve kabile liderleri bulunmaktadır. Mesela hala elli aile ocağını kontrol eden Kundı, ondan fazla aile ocağına hükmeden Darkı vb. Böyle büyük veya küçük kabile liderleri, hükümetin emirlerini iletme, vergi ve öşür toplama işlemi görürler, kabile içindeki problem ve anlaşmazlıkları çözerler.

Çin kurtuluşa ermeden önce, Tuvalar en alt sınıf tabakasıydı ve aşırı fakir bir şekilde yaşıyorlardı. Ailelerin büyük çoğunluğu en fakir sınıfa ait ve evlerinde hiçbir şey yoktu.

Bunun için mecburen sadece avcılık, balıkçılık ve yabani meyve toplamak ile uğraşıyorlardı. Hayat zorluklarından dolayı ticaret imkânı veya ticaret yapacak kişi de yoktu. Bu yüzden başka ırkların aldatma ve sömürülmesine maruz kaldılar, adaletsiz karşılıklı eşya alışverişinde bulunmak zorunda kaldılar.

1945 yılından önce Akkaba bölgesinde genelde Tuva yaşamaktaydı. Onların arasında Tuvalar ile evlenen Moğol ve Rusya'dan gelen Ruslar ile birlikte göçebe Kazaklar bulunmakta idi. O zamanlar Kazaklar ile irtibat halinde bulunanlar, onlarla ticaret ilişkisi bulunan Tuvalı erkekler ve az sayıdaki Tuvalı kadınlardı. Bunlar balıkçılıktan kazandıkları ürünler karşılığında Kazaklar ile ürün değış tokuşu yapıyorlar, hayvan derisi veriyorlar, karşılığında Kazaklardan keçe, koyun eti, süt ürünleri, günlük eşyalar alıyorlar ya da inek veya kuzu otlatmak gibi onların işlerinde çalışarak yine Kazaklardan elbise, yiyecek gibi gündelik ihtiyaçlarını alıyorlardı. Bu sade ilişkiler içinde zamanla hayat onları Kazakça öğrenmeye zorlamış oldu. Arta kalan Tuvalar Kazaklar ile böyle ilişkilere girmedikleri için Kazakçayı da öğrenmemiş oldular. Anne ve babası Kazak olanlar ile yukarıda bahsedilen ticari ilişkilerde bulunmuş olan çocuklar da Kazakçayı da öğrendiler. Akkaba Parti Sekreteri Bota'nın hatırladıklarına göre ailesi önceden Rusya sınırları içinde bulunan Hara Junkur bölgesinde yaşıyordu. Babası 1982 yılında orada doğmuş, o sıralarda Kazaklar yeni yeni Sirdarije ve Koskynos'tan Hara Junkur'a gelmişlerdir. O zamanlar Altay Bölgesinde bir Kazak bile yokmuş. Oradaki yerliler Tuvalar ve az sayıdaki Moğollarmış. 1945 yılından önce, Akkaba bölgesinde de Kazaklar bulunmuyormuş. Burada anlatılanlardan da görülüyor ki, Kazaklar ile 3-4 nesildir iletişimde bulunan Tuvaların Kazakça öğrenmeleri de 1948 yılından sonra başlamıştır.

1949'da Çin'in kurulmasıyla Çinli her bireyin yaşamında derin bir değışim yaşandı. Tuvalar da bunun dışında kalmadı, hayvan ve toprak elde ettiler, üretim ve hayat tarzlarında birçok değışiklik oldu, yaşam kaliteleri büyük ölçüde arttı. Mesela erkekler Moğollara ait uzun

paltolar giymekten kurtuldular. Kadınların elbiseleri de renklendi, uzun elbiseler ve rengârenk başörtüleri takmaya başladılar. Yerleşik Tuvalar tam teşekküllü evlere yerleşip yer yataklarından kurtularak ahşap yataklarda uyumaya başladılar. Diğer her alanda Tuvalar ve Kazaklar arasındaki ilişkiler de arttı. Kendi ırkları veya diğer milli bayramlarda karşılıklı ziyaretlerle bulunarak beraberce değişik kutlama organizasyonları yaptılar. Günlük hayattaki ilişkiler daha da zenginleşti. Mesela Akkaba Bölgesinde köyde market satıcıları, hidroelektrik santrali görevlileri ve bunun gibi görevlileri hepsi Kazaktır. Tuvalar markete gittiklerinde veya elektrik işlerinde hep bu Kazaklar ile ilişki halinde bulunurlar. Bazı kutlamalarda, evliliklerde, doğumlarda karşılıklı ziyaretlerde bulunurlar. 1983 yılından önce ilçe civarında bulunan Tuvalar Kazaklarla daha da iç içe kalmışlardır. İlçeye alışveriş yapmaya, bazı işlerini görmeye, tedavi olmaya, eğlenmeye ve bunun gibi nedenlerle gittiklerinde etrafları ile ilişki içinde olmuşlar ve bu sırada hep Kazakça konuşmuşlardır. Bu durumlardan da anlaşıldığı üzere Yeni Çin ile birlikte halklar arası ilişkiler arttı, Tuvaların Kazakça kullanma fırsatı ve konuşan insan sayısı açık bir şekilde arttı. Yaklaşık son kırk yılda Akkaba bölgesindeki Tuvalılar için hem Tuvaca hem Kazakça konuşulan çift dilli bir sistem oluşmuş oldu.

Yukarıdaki Kazak ve Tuva tarihine Akkaba bölgesinin coğrafi şartlarına ve Kazakların günümüzdeki durumuna bakarak, aşağıdaki sekiz maddenin Tuvalar ile Kazakların iki dil kullanmasında etkili nedenler olduklarını söyleyebiliriz (Song Zhengchun 2015).

1. Tarihi nedenler: Tuvaların 19. yüzyıl sonlarından başlayarak Kazaklarla iletişimde bulunmasından bu yana yüz küsur yıl geçmiştir. Bir süreçte, Altay ve Akkaba bölgesindeki Kazaklar çoğalmışlar, Tuvalar ve Kazakların ilişkileri sıklaşmış, karşılıklı gidip gelmelerin sayısı çoğalmıştır. En başta hayat şartlarından dolayı az sayıda Tuvalı Kazakça öğrenmek zorunda kalmış, Kazaklarla ilişkiler arttıkça, gelişen siyasi, ekonomik, kültürel ilişkiler nedeni ile sonradan kendi isteği ile Kazakça

öğrenen Tuvaların durumu gösteriyor ki, tarihi şartlar Tuvaları ve Kazakları sıkı şekilde birbirine bağlamıştır.

2. Toplumsal ve politik nedenler: Kurtuluş öncesi hanedanlık yöneticileri azınlıklara baskı politikası uygulamış, büyük olan küçüğü, güçlü olan zayıfı ezmiştir. Jungar Tuvaları ve Kazaklar arasında da bu yaşanmıştır. Bundan dolayı Jungar Tuva ve Kazak ilişkileri küçük çaplarda ve halk arasında gerçekleşmiş, iki dilli bir yapı oluşmasına imkân olmamıştır. 1949'da Çin'in kurulmasıyla ırklara baskı politikası son bulmuş, ülkemizde ırklar arası eşitlik dönemi başlamıştır. Kazaklar ile Jungar Tuvaları arasındaki ilişkileri büyük ilerleme kaydetmiş, gün geçtikçe birbirlerine karışmışlardır. Sık ilişkiler ağı içinde iki taraf eşit ve karşılıklı ortak bir iletişim yolu ihtiyacını anlamıştır. Bu yüzden toplumun değişmesiyle Jungar Tuvaların iki dilli bir sistemi ve bununla tatmin olmaları ortaya çıkmıştır.
3. Demografik neden: Kaba ilçesinin nüfusu yaklaşık 40 bin civarındadır. Yüzde doksandan fazlası Kazak ırkıdır, Jungar Tuvaları ise sadece 400 civarındadır ve nüfusun yaklaşık yüzde birini oluşturmaktadır. Çok açıkça görülüyor ki Jungar Tuvaları Kazakların içinde yaşamaktadırlar. Küçük bir alanda ve beraber yaşadıkları için aile içinde Tuvaca konuşmakla beraber, dışarı ile olan irtibatlarında ortak dil olan Kazakçayı kullanmaktadırlar.
4. Ekonomik ilişkiler: Jungar Tuvaları ve Kazaklar arasındaki ticari ilişkiler çok eskiye dayanmaktadır. Kurtuluş öncesinde Tuvaların Kazaklar ile değiş tokuş şeklinde ticari faaliyetleri olmuş, Tuvalar Kazakların hayvan bakma, tarla işleme gibi işlerini görmüşlerdir. Kurtuluş sonrası yukarıdaki şekildeki ilişkiler olmasa da yine de kişisel veya toplu olarak ekim alanlarının dağılımı, kullanımı, hayvancılık ve diğer konularda müzakereler gibi ekonomik ilişkiler devam etmiştir.
5. Sosyal-psikolojik faktörler: 1949'dan önceki dönemde, bazı kışkırtmalar ve dini inanç çatışması nedeniyle Jungar Tuvaları ile Kazaklar arasında birçok sorun yaşanmıştır

(Su 1985). Her iki tarafın duyguları karşılıklıydı ve karşı tarafı düşman olarak görüyorlardı. “Kurtuluş”tan sonra, halkların eşitliği anlayışı temelinde her ırka kendi dilini, alfabesini kullanma ve geliştirme özgürlüğü verildi. Irkların eşitliği gibi politikalar Jungar Tuvaları ve Kazaklar arasındaki mesafeleri kapattı. Irkların kendi dillerini kullanması ile ilgili politika Jungar Tuvalarının kendi dillerini kullanabilmesini garanti altına aldı. Bundan dolayı Tuvalar kendi dillerini terk etmemekle beraber ırk ve dillerin eşit olması şartıyla, ilişkilerden doğan ihtiyaçları karşılamak için kendi istekleri ile Kazakça öğrendiler. Jungar Tuvaları içlerinde hiçbir zaman Kazakçayı öğrenme konusunda başkalarından bir baskı hissetmediler, kalplerinde Kazaklara karşı bir eziklik duygusu oluşmadı, bu psikolojik durumdaki denge Tuvaların iki dilli sistem oluşturması için çok önemli idi.

6. Kültürel etki: Bir ırkın başka bir ırka olan etkisi sadece kültürel bilgilerin aktarılması ile sınırlı kalmaz. Yaşam tarzı, adetler ve görenekler, giyim tarzı, yerleşim şekli gibi alanlarda da etki eder. Bu çeşit etkiler karşılıklı mesafelerin azaltılmasına, karşılıklı tanımaya, duyguların uyumuna oldukça faydalıdır. Tuvalar Kazakçayı öğrenirken bununla birlikte Kazak kültürünü de kabullendiler; bu, Tuva ve Kazakları duygusal olarak daha da yakınlaştırdı. Bu da kültürel etkinin iki dilli sistemin oluşmasındaki öneme işaret etmektedir.
7. Dilin içyapısı: Dilin içyapısının benzer veya aynı olması iki dilli sistem oluşturmanın bir nedeni olmamakla birlikte, Tuvaların bu sisteme geçmesinde önemli bir etken olmuştur. Jungar Tuvacası ve Kazakça, Türk Dilleri ailesine mensuptur. Dilin içyapısı bağlamında birçok ortak noktayı barındırmaktadırlar. Böyle olması da Tuvaların Kazakçayı öğrenirken dilin içyapısı ile alakalı birçok engelden kurtulmalarını sağlamaktadır. Böylece Jungar Tuvaları Kazakça öğrenmenin çok kolay olduğunu düşünmüş, dil öğrenme zamanı kısalmış, bu da iki dilli sistemin oluşma süresini hızlandırmıştır. Bunlar gösteriyor ki anadili ve ikinci dil arasındaki yakınlık veya

benzerlikler dil uzmanlarının yükünü hafifletmekte, zamanı hızlandırmakta, iki dillilik sürecini süratlendirmektedir.

8. Alfabe: Alfabe, Tuvaların iki dilli sisteme geçmesinde önemli rol oynamıştır. Jungar Tuvalarının alfabesi yoktur, fakat günlük yaşamda insanlar mektuplaşmaya, not tutmaya, hesap tutmaya ve her türlü not almaya ihtiyaç duymuştur. Kendi ırkına ait bir alfabe olmayınca birçok Jungar Tuvası Arap veya Latin alfabesinden oluşan Kazakçayı öğrenmeye başlamıştır. Eğitim almış çok sayıda Jungar Tuvalılar okulda Moğolca öğrenmişlerdi, fakat onlar da Kazakça kullanmayı tercih ediyordu. Bunun nedeni ise Kazakçayı Moğolcadan daha iyi konuşabiliyor olmalarıydı, Kazakça konuşma fırsatları daha fazla oluyordu, kullandıkları dil ve alfabe de aynı olmuş oluyordu. Bu durum gösteriyor ki, bir dili kavramakta alfabeyi kullanmak da büyük önem arz ediyor. Başka bir deyişle, alfabenin kavranması dil öğrenimini hızlandırıyor. Bundan dolayı diyebiliriz ki, dilin içyapısı ve alfabe iki dilli sistemin oluşmasında önemli etkiye sahiptir.

2.7 AKKABA BÖLGESİNDE JUNGAR TUVALARININ KAZAKÇAYI KULLANMA DURUMU

Akkaba bölgesi Tuvaları, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Kazaklarla ile temasa geçmeye başlamıştır. 21. yüzyılda yüz yıllık bir tarih oluşmuştur, çok sayıda insanın Kazakçayı öğrenip kavraması ise Kurtuluş sonrası olmuştur. Yani Jungar Tuvalarının Tuvaca ve Kazakçadan oluşan sisteme geçmelerinin kırk küsur yıllık bir tarihi olduğu söylenebilir. Fakat böyle olsa da, aşağıdaki birkaç nedenden dolayı, Tuvaların konuştuğu Kazakça ile yerli Kazakların konuştuğu Kazakça arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar iki dilin karşılıklı etkileşiminin, özellikle de Jungar Tuvacasının Kazakçaya olan etkisinin sonucudur.

Aşağıda bazı spesifik nedenler sayalım:

- 1) Jungar Tuvacası ve Kazakça her ikisi de Türk dilidir, bundan dolayı iki dil de ses yapısı, çeşitli gramer noktaları ve cümle yapısı gibi alanlarda ortak veya benzer noktalar bulundurmaktadır. Bu nedenler Jungar Tuvalarının Kazakçayı öğrenmesine ve kavramasına yardımcı olmuştur, ama aynı zamanda bazı zorluklar da yaratmıştır. Zira Jungar Tuvacasında

ve Kazakçadaki benzer ses veya gramer kalıplarının Kazakçada orijinal olanların yerlerine kullanılmasına yol açmakta, yanıltıcı durumların ve yalancı eşdeğerliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2) Jungar Tuvaları Kazakçayı öğrenme noktasında hiçbir toplumsal, ırksal ve psikolojik baskıya maruz kalmamıştır. Kazakçayı öğrenmeleri tamamıyla iletişim ve yaşam kolaylığı sağlamak içindir. Dolayısıyla konuştukları Kazakçanın standart veya yüksek seviyede olması gibi bir ihtiyaçları yoktur, karşı tarafın anlıyor olabilmesi yeterlidir.

Bölgede Kazakçanın Jungar Tuvaları tarafından kullanmalarında dikkate alınan bazı dilsel verilerin değerlendirilmesi neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Değerlendirmeye genelde fonetik ve morfolojik bulgular temel teşkil etmiştir:

Sesler: İnsanlar bir dil öğrenirken, kendi diline yakın olan dilin seslerini kullanma noktasında alışkanlık gösterir. Jungar Tuvalarının Kazakçayı öğrenmesinde de bu özellik ön plana çıkmıştır. Mesela Jungar Tuvalılar kendi dillerinde dilin uç kısmıyla çıkartılan /s/ sesi Kazakçada yine yaklaşık aynı bölgeden çıkartılan /z/ sesi yerine kullanmaktadırlar. Yine dilin aynı noktalarından olan /d/ yi söylendiğinde küçük bir nefes şeklinde çıkan /t/ yerine kullanmaktadırlar. (Burda kastedilen GT /z/ olan ses buradaki Tuvacada /s/'dir, yani ötümsüzleşme vardır.

Örnek:

Jungar Tuvalıların konuştuğu Kazakçada: *bis* 'biz', *sis* 'siz', *as* 'az', *şay* 'çay', *iş* (iç) *das* 'taş', *erten* 'yarın', *dört* 'dört'

Yerli Kazakların konuştuğu Kazakçada: *biz*, *siz*, *az*, *çay*, *tas*, *erten*, *tört*

Jungar Tuvalılar Kazakçadaki bazı kelimeleri kullanırken, yine benzer farklar ortaya çıkar.

Örnek:

Yerli Kazakların konuştuğu Kazakçada: *qolqop* 'eldiven', *jatag* 'yurt'

kök 'mavi' *köz* 'göz'

Jungar Tuvalılar kullanırken: *xolxop*, *gök*, *karak*

Gramer: Kazakçanın grameri kendi dillerine belli açıdan benzer olduğu için Jungar Tuvaları kendi gramer kurallarını Kazakça yerine kullanmayı tercih etmektedirler.

- a) Çoğul ekleri: Yapılan bir karşılaştırma ile Jungar Tuvacası ve Kazakçanın çoğul eklerinde farklılık olduğu görülebilir. Jungar Tuvacada ünsüzlerle biten kelimeler çoğul yapılırken –nar, -ner kullanılırken bu Kazakçada –dar, -der şeklindedir. Özellikle Tuvacadaki sessiz uyumu kuralları daha katıdır, bundan dolayı Kazakçadaki –dar, -der yerini Jungar Tuvacadaki –nar, -ner almıştır. Ayrıca, Jungar Tuvacasında ve Kazakçada aynı olan bazı kurallar dolayısıyla bir takım karışıklık ve hatalar oluşmuş, Jungar Tuvalılarının konuştuğu Kazakça, oldukça farklı bir hal almıştır.

Örnek

Yerli kazakların konuştuğu Kazakçada: *kün-der* ‘günler’ *añ-dar* ‘avlanacak hayvan’

Jungar Tuvalıların konuştuğu Kazakçada: *kün-ner* , *añ-nar*

- b) Kazakçada, isimlerde birinci kişi iyelik ekleri bulunduğu zaman, eğer aynı kelimeye yine yön belirten bir ek gelirse, iyelik eki –m ile beraber kelimenin sonunda –me şeklinde değişim oluşur.

Örnek: *Men öyim-me baramen* ‘Ben evime giderim’

Fakat Jungar Tuvacasında böyle bir kural olmadığı için onlar kendi alışkanlıklarına göre sadece şahıs eklerini söylerler ve kelime sonunda Kazakçadaki gibi bir değişiklik olmaz.

Örnek: *Men öyim-ge baramen* ‘Ben evime giderim’.

- c) Bazı Türk dillerinde saygı ifade etmek için tekil şahıs yerine çoğul şahıs kullanılır (*sen-siz* gibi). Kazakçada ikinci şahıs tekil ve çoğul ekleri arasındaki fark çok nettir. Jungar Tuvacasında da ise bu fark o kadar belirgin değildir. Tuvalar Kazakça konuşurken kendi anadil alışkanlıklarına uyararak ikinci tekil şahıs çoğul zamiri yerine tekil kullanarak saygı ifade etmeye alışkanlık gösterirler.

Örnek:

Kazaklar: *Siz awdanga bardınızba?* ‘Siz köye gittiniz mi?’

Jungar Tuvaları:

Senner awdanga bardıñsenerbe? ‘Siz köye gittiniz mi?’

- d) Anlambilim: Kültür, ekonomik, adetler ve bunun gibi birçok neden dolayı Tuvalar için bazı kelimelerin manaları ve kullanım şekilleri yerli Kazaklardan farklıdır. Bir kelimenin manasını daha da genişletme veya daha da daraltma durumları ortaya çıkabilir. Mesela bazı eşyaları çeşitlendirmede Tuvacada Kazakçadaki kadar ayrıntılar yoktur. Örnek verecek olursak Kazakların elbise ile alakalı çeşitlendirme bir hayli ayrıntılıdır, Tuvalarda bu şekilde değildir.

Kazakçadaki *çapan* ‘ceket’, *kiyim-kiyçek* ‘elbise’, *meşibet* ‘yelek’ gibi kelimelerde ifade eden elbiselerin hepsinin değişik kullanım şekilleri vardır. Tuvacada ise bu kelimelerden sadece *meşibet* bulunmaktadır ve bu kelimeyi yukarıda bahsi geçen diğer tüm kelimelerin yerine kullanırlar. Bu örnekten de anlaşıldığı gibi Tuvaların kullandığı Kazakça ile Kazakların konuştuğu dil arasında anlambilim olarak da farklılıklar vardır.

2.8 BÖLGEDE YÜRÜTÜLEN ALAN ARAŞTIRMASI (Sanat 2016)

Yüksek Lisans Tezime malzeme derlemek üzere Haziran 2016’da ben ve bir arkadaşım Jungar Tuvalarının yaşadığı bölgeye gittik ve orada bir alan araştırması yaptık. İlk olarak Burçin ilçesine gittik, daha sonra araba ile Kom kasabasına geçtik. Arkadaşımın verdiği bilgiye göre (bazı sebeplerden dolayı Tuvaların ismi geçmemektedir) Kom’da 292 aile, toplam 1.191 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun %70’ini Tuvalar, geri kalanını Kazaklar ve çok az sayıda Dongan oluşturmaktadır. Kom’a gitmek için kişi başı 100 Yuan (50 TL), gidiş dönüş de 200 Yuan (100 TL) ödemeniz gerekiyor; ama eğer akraba ya da birisinin daveti ile bölgeye gidiyorsanız o zaman ücretsiz. Normalde kapıda kimliklere bakılıyor. Burçin ilçesinde yaşayan Tuvalar, Kazaklar ve Moğollar kendi arabasıyla ya da motosikletle kasabaya, dağa gidebilirler. Ayrıca burada, Tuvaların kimliklerinin Moğol olarak yazıldığını öğrendim. Tuvalar hem sayı olarak çok oldukları hem de Moğollara çok benzedikleri için buralarda Moğolların bir boyu olarak tanınmaktadır.

Kom yazın pek sıcak değil, ama sabah-akşam sıcaklığı çok farklıdır. Kom’da dağlar yüksek ve sık, bitki örtüsü zengin, manzarası da oldukça güzeldir. Tuvaların ve Kazakların yaşam tarzı yerleşik hayatı olan gruplara göre farklıdır. Bölgede devlet büyük destek verdiği için Tuvaların yaşadığı bölgeler tamamen turistik yerlere dönüşmüştür. Bundan on sene önce Kom’a gitmiştim, o zamanlar orada yaşayan Kazaklar ve Tuvalar çok fakirdi, ama çok sıcak kanlı insanlardı. Tuvalı çocuklar benimle Kazakça, kendi aralarında ise Tuvaca konuşuyorlardı. Kazaklarla olan ilişkileri de oldukça sıcaktı. Kasabadaki hayat, sanki zaman

durdurulmuş gibi çok yavaş ve sakindi. Ama bu sefer gittiğimde burası bana epey değişmiş geldi. Yaşlılılar hala eskisi gibi yaşamaya devam ediyorlar, evine gidersen hemen çay getirirler. Gençler hem kendi hayatlarının ne kadar değerli olduğunun farkındalar hem de bunlarla çok para kazanabildiği için artık her şeyi ticarete dökmüşler. Geleneksel kıyafetlerle şarkı söylemek, dans etmek, içki içmek, ata binmek, yemekleri göstermek, ok atmak gibi işler yaparak para kazanıyorlar. Bu sebeple ben alan araştırması yaparken çok sıkıntılar yaşadım. Ses kaydı yapmamı istemediler. Bir taraftan kendi dillerinin çok değerli olduğunu biliyorlar bir taraftan da para kazanmak istiyorlar. En sonunda arkadaşımın yardımı ile ses kaydı yapabildim. Gençlerin çoğu üç dil bilmektedir: Kazakça, Tuvaca ve Çince. Kendi anadilini korumak için hem çok çaba gösteriyorlar hem de kendi dilleriyle gurur duyuyorlar. Kazaklarla olan ilişkileri eskiye göre biraz değişmiş. Eskiden iki farklı grup olarak aralarında yarış olmadığı için ilişkileri çok samimiydi. Fakat şimdi herkesin gözü Tuvalarda olduğu için sanki Tuvalar daha önemliymiş gibi bir his var. Onların ata binip şarkı söyleyerek çok kolay para kazandığını görünce Kazaklar da “Asıl bunlar bize ait olan gelenekler, biz de bunlarla para kazanabiliriz” diye düşünüyorlar. Ancak burada önemli olan, para kazanmak değil; kendi halkını tanıtmak ve başkasından daha iyi görünmek çok daha da önemli. Bu gibi nedenlerden ötürü burada Kazaklar ve Tuvalar sanki bir yarış içindelermiş gibi geldi bana.

Bölgede bulunduğum sırada, Tezimde kullanmak üzere çok değerli malzemeler derledim. Bu alan araştırmasını gerçekleştirmede bana yardımcı olan Tuvalı arkadaşlara çok teşekkür ediyorum.

3. BÖLÜM

TEORİK ARKAPLAN VE TERMİNOLOJİYE DAİR

3.1 DİL İLİŞKİSİ

Dünyadaki dillerin çoğu, konuşurlarının iletişimleri sonucunda birbiriyle sürekli temas hâlinindedir. Dil temasları gerçekleşirken çeşitli linguistik olaylar meydana gelir. Bu olaylar, ilk aşamada bireysel ikidilliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünür. Bu tür iki dillilik durumu bireyler arasındaki iletişimin başka şekilde mümkün olamayacağı durumlarda gerçekleşir. Eğer karşılıklı olarak anlaşılamayan dillere mensup iki konuşmacı vasat bir dille iletişim kuracaklarsa, belirli ölçüde iki dillilik durumunun ortaya çıkması gerekir. Tek bir konuşmacının repertuvarında iki veya daha fazla varyantın bulunması, etkilenme ve etkileşim sonucunu ortaya çıkarır (Trudgill 1986: 1). Bu tür etkilenme ve etkileşimin bazıları dil bilimciler tarafından dil karışması (interference) olarak tanımlanmıştır. “Dil karışması”, iki dilliliğin söz konusu olduğu durumlarda, iki dilli kimselerin konuşmalarında, dillerden birinde, ötekinin etkisiyle değişmelerin meydana gelmesine denir. Sosyal olarak birbiriyle temas hâlindeki diller, psikolojik olarak temasın gerçekleşmesi sonucunda bireysel konuşmacılarının yetkisi dâhilinde linguistik olarak zamanla değişime uğrayabilir. Kısacası farklı dilleri konuşan bireylerin bir toplumda beraber yaşaması, farklı dillerle karşı karşıya kalmaları hâlinde dil karışması sonucunda dil teması gerçekleşmektedir (Crystal 1991: 193-194). Farklı dil konuşmacıları yakın temasta bulunduğu, bu kişiler en az bir dili etkiler ve fonetik, gramer, semantik veya diğer sosyolinguistik şekillerde değişiklikler meydana getirir (Gökçe 2014: 48).

3.2 KOD KOPYALAMA MODELİ

Johanson’un Türk dil ilişkilerinde kopyalanmak üzere geliştirdiği: Kod Kopyalama Modeli, herhangi bir dil etkileşmesinde, sosyal olarak durumdaki bir dili (A dili), yani baskın kodun

öğelerinin sosyal olarak zayıf durumdaki dile (A dili), yani zayıf koda kopyalanması esasına dayanır. Kopyalanan unsurlar alıcı dilin sistemine uymak için belli süreçlerden geçerler. Uyarılama süreci, verici dilde mevcut olmakla birlikte alıcı dilde gereksiz olan ses, biçim, sözdizimi gibi dilbilgisel özelliklerin atılması, buna karşılık alıcı dilde gerekli eklemelerin yapılması şeklinde ortaya çıkar (Demir 2003: 3). Sonuç olarak kopya, alındığı dilde kullanılabilir hale getirilmiş olur. Ortaya çıkan son biçim asıla yakın benzerlikten önemli değişimlere ve yaratıcı şekil değiştirmeye kadar uzanabilir. Böylece kopyalar, baskın bir dile ait olarak görülmekten de çıkarlar. Bu arada kopya, verici dilin sistemine değil, alıcı dilin sistemine ait olduğu için kopya ile orijinal arasında her zaman ufak tefek farkların var olduğu da kabul edilir (Demir 2003: 3).

Lars Johanson'un Kod Kopyalama Modeline göre, sosyal açıdan baskın dildeki kodun, sosyal açıdan zayıf dilin koduna kopyalanması üç biçimde gerçekleşebilir: *genel*, *seçilmiş* ve *karışık kopyalar* (Johanson 2014: 11). Genel kopyada, B diline ait bir örnek, bütün yapı özellikleriyle birlikte, yani ses, bitişme, anlam ve sıklık özellikleriyle birlikte A dilindeki uygun çerçeveye kopya edilir. Bu kopya bağımsız bir kelime olabileceği gibi bir ek de olabilir. Bir veya daha fazla kelimeyi içine alabilir. Bir genel kopya, B dilinde karmaşık olduğu halde A dilinde basit algılanabilir. A dili ne kadar karmaşık morfolojik sınıflara ve çekim kalıplarına sahipse, B dilinden yaptığı kopyalara da o derece zengin uyum yöntemleri uygulayacaktır (Johanson 2014). Seçilmiş kopyalarda ise B diline ait bir örneğin, bütün yapı özellikleri değil ses, bitişme, anlam ve sıklık gibi belli yapı özelliklerinden biri veya birkaçı kopyalanır. Bu süreçle ilgili bazı özellikler şöyle sıralanabilir: ses kopyalarının oluşabilmesi için öncelikle genel kopyaların yapılmış olması gerekir veya en azından sözlü genel kopyaların sayıca çok olması ses kopyalarının etki gücünü artırır. Bitişme kopyalarında ise, B dilindeki birleşme örnekleri A diline kopyalanır (Johanson 2014).

İçinde en az bir genel kopya olan kopyalara ise karışık kopyalar adı verilmektedir.

4. BÖLÜM

ÇİN'DE KAZAKÇA-TUVACA DİL İLİŞKİSİ

En geniş ölçekte ülkeler ve toplumlar arasındaki kültürel, siyasi ve ticari ilişkiler, en dar ölçekte ise farklı diller konuşan kişiler arasındaki bireysel temaslar, evlilik ya da yabancı dil öğrenimi vb. etkenler, beraberinde, diller arasında birtakım etkileşimlere yol açar. "Dil etkileşimi" ya da "dil teması" olarak tanımlanan bu tür karşılaşma anlarında amaç; çoğunlukla, farklı diller konuşan bireylerin ya da toplumların, aralarındaki iletişimsizlik engelini ortadan kaldırmak istemeleridir. Yeryüzünde, başka dillerle etkileşime girmemiş, tamamen izole durumda, "saf" bir dil düşünülemez; sadece etkileşimlerin yönü, sınırı ve boyutları değişiklik gösterir.. Bu etkileşimler, birbirinden oldukça uzak dil aileleri içerisindeki farklı diller arasında ortaya çıkabileceği gibi, aynı dilin değişikleri - çalışmamızda ele alacağımız gibi Kazakça ile Jungar Tuvacası - arasında da gerçekleşebilir ve etkileşimlerin ortaya çıkış nedenleri/süreçleri pek çok açıdan farklılık gösterebilir. Dil ilişkisi, çeşitli dilbilimsel boyutlarda gerçekleşebilir. Etkileşim, sadece söz varlığı boyutunda yapılan kopyalamalarla sınırlı kalabileceği gibi, etkilenen dilin tamamen değişmesi ve bambaşka, yeni bir dilin ortaya çıkmasına da neden olabilir. Bu hususta Winford, sonuçları açısından dil etkileşimi türlerini daha kapsayıcı olarak üç başlık altında inceler: (1) dilin korunması durumu (language maintenance), (2) dil değiştirimi durumu (language shift) ve (3) yeni bir etkileşim dili oluşması durumu (creation of a new contact language). Thomason, son iki durumu dil ölümü ile ilişkilendirir, yani, dil değiştirimi ya da yeni bir dilin ortaya çıkması, daha önce konuşulan dilin ölmesi (dil ölümü=language death) anlamına gelir. Dil incelemeleri, konuşuldukları çevrenin diller üzerinde önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Johanson'un (2001: 4-26) ileri sürdüğü bu kopyalama modeliyle, etkileşim sürecinde baskın olan dilin (B dili), zayıf olan dili (A dili) nasıl ve ne derecede etkilediğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. B dili baskın dildir ve verici dil olarak ifade edilir, A dili de daha zayıf alıcı dili ifade eder. Johanson kod kopyalama teorisinin ilkelerini açıklarken bunların 3 biçimde gerçekleştiğini belirtmiştir. Genel, seçilmiş ve karışık kopya. B dilinde var olan bir yapı A diline olduğu gibi geçer; yazılışı okunuşu ve anlamıyla beraber sentaktik yapısıyla yani bir bütün olarak kopyalanıp A dilinde kullanmaya başlarsa bu durum genel kopya olarak ifade edilir. Johanson morfolojik birimleri ve fonetik özellikleri isimlere nazaran daha zor kopyalandığını belirtmiştir.

4.1 FONETİK TEMELDE YAPILAN KOPYALAR

4.1.1 ç->j- Değişimi

Kazakça ile yaşanan dil ilişkisi neticesinde Jungar Tuvacasında bazı fonetik temelli değişiklikler/değişmeler görülmektedir. Bu olgunun diğer Tuvaca varyantlarda olmaması, ister istemez baskın dil Kazakçanın fonetik açıdan bu Tuvaca varyantı etkilediği düşünülebilir. Örneğin Eski Türkçede kelime başı /y-/ fonemi Standart Tuvacada /ç-/ , Tsengel Tuvacasında ise /c-/'dir (bk. Aydemir 2009b). Ancak Jungar Tuvacasında, tıpkı Kazakçada olduğu gibi bu ses, /j-/ biçiminde karşımıza çıkmaktadır. İlgili örnekler:

<u>Jungar Tuvacası</u>	<u>Kazakça</u>	<u>Standart Tuvaca</u>	
<i>joq</i>	<i>joq</i>	<i>çok</i>	'yok, hayır'
<i>jaŋgıs</i>	<i>jaŋgıs</i>	<i>çaŋgıs</i>	'yalnız'
<i>jarıs</i>	<i>jarıs</i>	<i>çarış</i>	'yarış'
<i>jit-</i>	<i>jat-</i>	<i>çit-</i>	'yat-'
<i>jil</i>	<i>jil</i>	<i>çil</i>	'yıl'

4.1.2 Yuvarlaklaşma

Jungar Tuvacasında fonetik açıdan bazı ilginç özellikler görülmektedir. Bunlardan biri de belli durumlarda görülen *yuvarlaklaşma*dır (labialization), örn. *öw* 'ev' (< *ög*). Genel olarak baktığımızda, Jungar Tuvacasında kelime sonu -G seslerinin yuvarlaklaştığı görülür (Rind-Pawłowski 2017) Standart Tuvacada (Moğolistan'daki Tuvaca varyantlar da dâhil) hiç görülmeyen bu tür yuvarlaklaşmalara bakıldığında, bu fonetik olguyu Kazakça ile yaşanan dil ilişkisine götürmek yanlış olmaz; zira Kazakçada bu anlamda bir yuvarlaklaşma en karakteristik fonetik özelliklerin başında gelmektedir. İlgili örnekler:

<u>Jungar Tuvacası</u>	<u>Standart Tuvaca</u>	
<i>qıştaw</i>	<i>qıstag</i>	'kışla'
<i>türlüw</i>	<i>türlüg</i>	'türlü'
<i>caw-</i>	<i>çag-</i>	'yağ-'

Bazen bu yuvarlaklaşma, ilginç bir şekilde zarf-fiil ekinde de görülmektedir:

corup olurup > *coruw olurup* ‘yürüyüp gidip’

4.1.3 Düzleşme

Jungar Tuvacasında, Kazakça ile yaşayan yoğun dil ilişkisi neticesinde yuvarlak olan ünlülerde düzleşme görülmektedir. Bu düzleşme, Kazakçada tipik bir fonetik özelliktir, örn. *bolsın* ‘olsun’. Jungar Tuvacasındaki bu düzleşmeyi, aşağıdaki örmekte açıkça görmekteyiz:

Jungar Tuvacasında: *aytaw ujin* ‘söylemek için’ (Rind-Pawłowski 2017:191)

Standart Tuvacasında: *aytur ujun* ‘söylemek için’

4.2 MORFOLOJİK TEMELDE YAPILAN KOPYALAMALAR

4.2.1 İsim-fiil Eki -Uw

Standart Tuvacada mastar eki -Xr biçimindedir. Bu ek, aynı zamanda isim-fiil eki olarak da işlev görür, örnek *bolur ujun* ‘olmak için’. Ancak Jungar Tuvacasında -Xr eki ile kurulan isimleştirmelerinin yanı sıra, Kazakçadan kopyalanan -Uw eki ile kurulan isimleştirmelere de rastlanmaktadır:

Örnek: *bis aytuw ujin* ‘biz söylemek için’.

Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir ki, Kazakçadan kopyalanan -Uw biçimi, tıpkı Kazakçada olduğu gibi zamansal yancümler değil, amaç yancümleri oluşturmaktadır (bk. Rind-Pawłowski 2017: 191).

4.2.2 Sıra Sayı Sıfatları

Kazakçanın etkisinde kalan Jungar Tuvacasında, sıra sayılara gelen ek de Kazakçadan kopyalanmıştır. Standart Tuvacada sıra sayılar, genelde -KI ekini alırken (*iyi-gi* ‘ikinci’), Jungar Tuvacasında ise bu yapılar Kazakçadan kopyalanan -(X)ncI ekiyle oluşturulur. Söz konusu bu ek, “genel kopya” olarak Kazakçadan Tuvacaya geçmiştir. Aşağıdaki örneklere bir bakalım:

üjünçi ‘üçüncü’

birinçi ‘birinci’

yetinçi ‘yedinci’

4.2.3 Şahıs Zamirleri

Jungar Tuvacasında, Kazakçadan kopyalanmış belli şahıs zamirleri de vardır. Örneğin 2. çokluk kişi zamiri Standart Tuvacada *siler* ‘siz’ biçimindeyken, Jungar Tuvacasında bu zamir saygı içermeyen, tıpkı Kazakçada olduğu gibi *sener* ‘siz’ < Kazakça *sender* biçimindedir. Bu örnek de bize göstermektedir ki, iki Türk dili arasında da buna bezer zamir kopyalamaları da görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, iki dil arasındaki yoğun dil ilişkisidir. Örnekler:

Sener awdanga bardınsener be? (Sanat 2016)

‘Siz köye gittiniz mi?’

Sener gici suup aldıgar. (Mawkanuli 2017: 124)

‘Siz birini sakladınız!’

4.2.4 Yüklemlerde Şahıs Eklerinin Kullanımı

Kazakçadan Jungar Tuvacasına kopyalanan morfolojik birim arasında, çekimli fiillerdeki kişi ekleri de vardır. Örneğin Standart Tuvacada *-DI* geçmiş zaman 1. çokluk çekiminde, zamir kökenli kişilik eki (*-BIs*) yer alırken, bu çekim Jungar Tuvacasında, tıpkı Kazakçada olduğu gibi iyelik kökenli kişilik ekiyle (*-K*) yapılır (Aydemir 2017). Böyle bir kullanım, büyük ihtimalle Kazakçayla yaşanan dil ilişkisinden kaynaklı bir durumdur, yani burada kopya bir yapı söz konusudur. Aşağıdaki örneklere bir bakalım:

<u>Jungar Tuvacası</u>	<u>Kazakça</u>	<u>Standart Tuvaca</u>	
<i>bardıq</i>	<i>bardıq</i>	<i>bardıvıs</i>	‘gittik’
<i>kördük</i>	<i>kördük</i>	<i>kördüvüs</i>	‘gördük’
<i>aldıq</i>	<i>aldıq</i>	<i>aldıvıs</i>	‘aldık’
<i>berdik</i>	<i>berdik</i>	<i>berdivıs</i>	‘verdik’

4.2.5 Yoksunluk Eki -sXz

Standart Tuvacada yoksunluk eki, *-čok* biçimindedir. Ancak Jungar Tuvacasında Kazakçadan kopyalanan *-sXz* yoksunluk eki de vardır ve aynı işlevde kullanılmaktadır:

Örnek: *corurnan xabarsız irgin* ‘yürümekten habersiz imiş’ (Mawkanuli 2017: 129)

4.2.6 Fiil Köklerinin Kopyalanması

Jungar Tuvacasında, Kazakçadan kopyalanan fiil kökleri de vardır. Kopyalanan bu fiil kökleri, aynı şekilde “genel kopya” statüsünde olan ögelerdir. Mesela aşağıdaki örnekte, *caza-* ‘yap-’ (< Kazakça *jasa-*) böyle kopya bir fiil köküdür:

Jungar Tuvacası

Standart Tuvaca

doy caza-

doy gıl-

‘düğün yap-’

4.2.7 İsimden İsim Yapma Eki -çA

Kazakçadan Jungar Tuvacasına halk isimlerinden dil adları türeten *-çA* eki de kopyalanmıştır ve görece sık kullanılmaktadır. Bu ek, dil adı oluşturma işleviyle Standart Tuvacada yoktur, onun yerine *dil* kelimesiyle kurulan tamlamalar kullanılmaktadır:

Jungar Tuvacası

Standar Tuvaca

Kazakça

Moolşa

Mool dil

Mongolşa

‘Moğolca’

Kazakşa

Kazak dil

Kazakşa

‘Kazakça’

Tuvaşa

Tiva dil

Tivaşa

‘Tuvaca’

4.2.8 Fiilden İsim Yapma Eki -(X)ş

Kazakçadan Jungar Tuvacasına kopyalanan morfolojik birlikler arasında, türetme işlevli ekler de vardır. Bunlardan biri de fiilden isim yapma eki *-(X)ş* eki de yer almaktadır. Örnek:

Dört yıl ööreniş kıldım (Sanat 2016)

‘Dört yıl okudum (yüksek tahsil yaptım).’

4.2.9 Bağlaçlar

Bağlaçlar, genellikle birleşik cümlelerde cümlecikler arası veya cümle içinde aynı muhtevaya sahip unsurlar arasında gramatikal ilişkiyi ifade eden bir rol oynamaktadır. Jugar Tuvacasındaki sözcükler arasında bağlaçlar, en son ortaya çıkan oluşumlardandır. Ayrıca aynı dil ailesindeki dillerle karşılaştırıldığında, Jugar Tuvacasındaki bağlaçlar sayı bakımından sınırlıdır. Bu, Eski Türk dili kaynaklarındaki bağlaç eksikliği ile tutarlıdır. Uygurca, Türkçe, Kazakça, vb. gibi dillerde Arapça ve Farsça gibi dillerden kopyalanmış çok sayıda bağlaç vardır. Jugar Tuvacasında bağlaç sayısındaki artış nispeten yavaş olmuştur (Wu Hongwei 1999:107). Bunun nedeni, başka dillerde bağlaç kullanılma ihtiyacının olduğu durumlar için Jugar Tuvacasında zaten bazı kendine özgün ifadeler bulunduğu gerçeğidir, yani Tuvadaki bağlantı işlevlerinin birçoğu gibi diğer dilbilgisi formlarında ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle bağlaç işlevlerinin bir çoğu Tuvacada farklı gramer yapılarıyla ifade ediliyor olmasıdır. Örneğin sıfat-fiillere bulunma hali eklerinin eklenmesi veya ayrılma hali ile nedensel karmaşık cümlelerin oluşturulması gibi. Bir dereceye kadar bu durum, diğer dillerin bağlaçlar bakımından Tuvaca üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Elbette, Kazakça ve Moğol dillerinin Tuva dili üzerindeki uzun vadeli etkisi, Jugar Tuvacasındaki kullanılan bağlaçların da sürekli olarak zenginleşmesi ve geliştirilmesine neden olmaktadır. Jugar Tuvacadaki bağlaçlar dilbilgisel işlevlerine göre iki kategoriye ayrılabilir: bağlayıcı bağlaçlar ve italik bağlaçları.

a) Bağlayıcı Bağlaçlar

Birleştirici bağlaçlar, sırasıyla bir araya getirilen ilişki ve seçili ilişkileri bağlayan bağlaçlar olarak ifade edilir:

1) Sıralama bağlaçları

Örnek: *bilen* ‘ile’ *bolgaş* ‘ve’, *da//de* (da/de) *bir de ...birde* (hem ...hem de) Bu bağlayıcılar genelde sıralama bağlayıcıları olarak kullanılmaktadır.

2) Karşıtlama bağlaçları

Örnek: *nemeze* (ya da) *ne ... ne* (ya ...ya) *baza* ‘veya’ (Standart Tuvacada soru zamiri *ne* yoktur, onun yerine Moğolcadan kopya *çüü* vardır). Burada *ne* ile kurulan bağlaçlar da Kazakçadan kopyalanmıştır.

inek bilen xoj

‘inek ile koyun’

Ne ol gelsin, ne men barayın (Sanat 2016)

‘Ya o gelsin, ya ben gideyim!’

‘Ne xoy zadıp al, ne balık zadıp al!’

‘Ya koyun satın al, ya da balık satın al!’

b) Zarf Bağlaçları

Zarf bağlaçları koşul bildiren bağlaçlar, neden bildiren bağlaçlar ve zıtlık bildiren bağlaçlar olmak üzere üçe ayrılır.

1) Koşul bildiren bağlaçlar: *eger* ‘eğer’, Farsça kökenli bir altasıralama bağlacı olmasına rağmen, Kazakça üzerinden Jungar Tuvacasına girmiştir, yani bu anlamda Kazakçadan yapılan bir genel kopyadır. Standart Tuvacada ise genelde *bir-ewes* bu işlevde kullanılmaktadır.

2) Neden bildiren bağlaçlar: *xarın* ‘ama’, *biraq* ‘fakat’. Jungar Tuvacasında görülen *birak* karşıtlama Kazakçadan kopyalanmış bir bağımsız cümle bağlacı, *xarın* ise Tuvacada da kullanılan ve Moğolcadan kopyalanan diğer bir bağlaçtır.

bırak orus-tar olar-ga mın-diğ talap ga-ap dur irgin. (Mawkanuli 2017: 129)

‘Fakat Ruslar onlara şöyle (bir) talep ilettiler.’

Sıralama bağlaçları da şu şekilde sınıflandırılabilir:

1) Birleştirici Bağlaçlar

bolgaş (ve, ile) *baza* (hem, ile) ve *bile* (ile)

2) Zıtlık bildiren bağlaçlar

örnek olarak: *xarın* ‘fakat’ *bolza-da* ‘olsa bile’ *ınçalza çok* ‘ama, fakat’. Bu bağlaçlar hemen hemen bütün Tuvaca varyantlarda görülmektedir.

3) Ayırıcı bağlaçlar

bir de ... bir de ‘bazen...bazen’ *azı* ‘ya da’.

Zarf bağlaçları kategorisinde bir de *bir-ewes* ‘eğer’ bağlacı vardır. Buna ek olarak bazı ek öğeleri, zarflar, bazı yardımcı fiillerin sabit şekilleri zarf bağlacı olarak işlev görebilirler.

Yukarıdaki birçok örnekten de görebileceğimiz gibi, Jungar Tuvacası ile Standart Tuvaca arasında bağlaçlar açısından bazı farklılıklar vardır ve bu bağlaçların bir kısmı Kazakçadan Jugar Tuvacasına kopyalanmıştır.

4.2.10 Emir-İstek Kipi

Standart Tuvacada emir-istek 1.çokluk eki, *-aalı*, *-eeli*, *-uulu* biçimindedir. Buna ek olarak, birinci çoğul şahıs emir kipi için kullanılan ek öğeleri *-aalınar*, *-iliñer*, *-uuluñar*, *-ıılıñar* iken, şu an kullanılan Jugar Tuvacada birinci çoğul şahıs emir kipi *-gey*, *-kay’dır*. Büyük ihtimalle Kazakçada bulunan *-KAy* ekinin kopyalanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Tsengel’de konuşulan Altay Tuvacasında da emir-istek 1. çokluk kişi eki *-KAy* vardır ve nadiren kullanılmaktadır (bk. Aydemir 2009b). Ayrıca Standart Tuvacada, emir-istek 1. çokluk ekinin kullanımında belli bir ayırım yapılmaktadır: *-aalı* (exclusive) *-alıñar-* (inclusive).

4.2.11 Matematikte Dört İşlem

Jungar Tuvacasında sayılar, cebir sayıları, sıra sayılar, birleşik sayılar, toplama, bölme, kesirli sayılar ve dört işlem (toplama, çıkarma, çarpma ve bölme) olarak ayrılabilir.

a) Toplama Kuralı: Önde bulunan toplanan yönelme haliyle, sonraki toplanan belirtme haliyle kullanılır. Ardından koşul kipindeki fiil ile (*katzä*) toplam sayı ifade edilir. En son gerçekleşme anlamında (*bolur*) fiili kullanılır.

b) Çıkarma Kuralı: Eksilen ayrılma haliyle, çıkan belirtme haliyle kullanılır. Ardından koşul kipindeki fiil ile (*dirza*) kalan sayı ifade edilir. En sonunda ise *kalır* kullanılır.

c) Çarpma Kuralı: Çarpan belirtme haliyle, çarpılan yönelme haliyle kullanılır. Ardından koşul kipindeki fiil ile *göb öjze* (kere) çarpım ifade edilir. En son gerçekleşme anlamında (*bolur*) fiili yazılır.

d) Bölme Kuralı: Bölünen belirtme hali ile bölen yönelme hali eklenmiş rakamla ifade edilir. Ardından koşul kipindeki fiil ile *üüleeze* (bölmek) bölüm ve gerçekleşmek anlamında (*bolur*) fiili yazılır.

Okullarda ders verilirken toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerinde sadece kullanılmaktadır. Benzer bir kullanım, Çin Kazakçası için de geçerlidir.

4.2.12 Zamirler

Zamirler Türk dillerinde az sayıda olmakla birlikte, daha karmaşık bir kelime sınıfı oluşturmaktadır. Genellikle isimler, sıfatlar, fiiller ile kelime grupları ve cümleler yerine kullanılırlar. Zamirlerin ifadesi gramere göre değildir, bu nedenle onların gramer değişiklikleri ve sözdizimsel işlevleri isim ve fiiller kadar tutarlı değildir. Sözcük anlamına göre, Tuvaca zamirleri; şahıs zamirleri, işaret zamirleri, sahiplik zamirleri, soru zamirleri ve dönüşlülük zamiri olarak ayrılabilir.

Soru zamiri *ne*, Kazakçadan Jungar Tuvacasına kopyalanmıştır. Standart Tuvacada ise bunun karşılığı olarak Moğolca kökenli *çüü* kullanılmaktadır.

4.3 SÖZDİZİMSEL TEMELDE YAPILAN KOPYALAMALAR

Yukarıda da açıkça gösterdiğimiz gibi, Kazakçadan Jungar Tuvacasına çok değişik gramer birlikleri kopyalanmıştır. Bunlar arasında sesbilgisel ögeler, değişik ekler, şahıs zamirleri, fiil kökleri vs. Yer almaktadır. Bunların yanı sıra, Kazakçadan Jungar Tuvacasına sözdizimsel yapı kopyalamaları da yapılmıştır. Aşağıdaki bölümde, Jungar Tuvacasında dil ilişkisinden kaynaklı belli sözdizimsel yapıları/kalıpları değişik açılardan ele alacağız.

4.3.1 İsim Tamlamalarında İyelik Eki İşaretlemesi

Jungar Tuvacasında, *cıl* kelimesi ile kurulan isim tamlamalarında, tıpkı Kazakçada olduğu gibi, tamlamanın ikinci ögesi iyelik eki almaktadır. Standart Tuvacada ise böyle bir yapı, her zaman iyelik eksiz kurulmaktadır. Aşağıdaki örneğe bakalım:

<u>Jungar Tuvacası</u>	<u>Kazakça</u>	<u>Standart Tuvaca</u>
<i>enir cılı</i> ‘geçen yıl’	<i>osı jılı</i> ‘bu yıl’	<i>bo çıl</i> ‘bu yıl’
<i>gelir cılı</i> ‘gelecek yıl’	<i>ötken jılı</i> ‘geçen yıl’	<i>kelir çıl</i> ‘gelecek yıl’

Benzer bir yapı, Jungar Tuvacasında *dil* ‘dil’ kelimesiyle de yapılmaktadır. Jungar Tuvacasına Kazakçadan kopyalanan bu yapı, Standart Tuvacada ve diğer Tuvaca varyantlarında (mesela Moğolistan’daki Altay Tuvacasında) görülmemektedir. Örnekler:

<u>Jungar Tuvacası</u>	<u>Kazakça</u>	<u>Standart Tuvaca</u>
<i>Dıva dılı</i> ‘Tuva dili’	<i>Tuva tili</i> ‘Tuva dili’	<i>Tıva dıl</i>
<i>Kazak dılı</i> ‘Kazak dili’	<i>Kazak tili</i> ‘Kazak dili’	<i>Kazak dıl</i>

4.3.2 -XrGA Zarf-fiil Ekinin Amaç İşlevli Kullanımı

Standart Tuvacada zamansal işlevli yancümleler oluşturan *-XrGA* zarf-fiil eki, Jungar Tuvacasında ise Kazakçanın etkisiyle amaç işlevli yancümleler kurmaktadır. Bu yapı Jungar Tuvacasına Kazakçadan kopyalanmıştır, zira benzer bir yapı zaten Kazakçada, hatta diğer Kıpçak dillerinde (mesela Tatarca) de oldukça yaygındır. Aşağıdaki ilk örnekte, *-XrGA* zarf-fiil ekinin Standart Tuvacadaki zamansal işlevli zarf cümlecisi oluşturduğunu, ikinci örnekte ise Jungar Tuvacasında Kazakçanın etkisiyle oluşmuş sentaktik-semantik kaymayı, yani ekin amaç yancümlesi kurduğunu görmekteyiz:

Standart Tuvaca:

Kara oolga sooq boorga ol ıglay beer (Aydemirb 2009: 94)

‘Kara oğlan için soğuk olunca, o ağlamaya başlar.’

Jungar Tuvacası:

Meen mendileşkeş çugaalajurga şaam bolbadı (Rind-Pawłowski 2017: 24)

‘Benim selamlaşıp konusmaya zamanım olmadı.’

4.3.3 Olumsuz Zarf-Fiil Eki *-BAy*

Standart Tuvacada olumsuzluk bildiren zarf-fiil eki *-VAyn* biçimindedir ve Türkiye Türkçesinde işlev olarak *-mAdAn* biçimine tekabül eder. Ancak Jungar Tuvacasında, aynı zaman da Kazakçadan kopyalanan *-BAy* biçimi vardır ve benzer bir işlevde kullanılır.

Örnek: *Biraq olar iyi jibenıñ sözüñge könböy/.../* (Rind-Pawłowski 2017: 145)

‘Fakat onlar iki şeyin sözüne inanmadan/inanmayıp /.../.’

4.4 SÖZVARLIĞI TEMELİNDE YAPILAN KOPYALAMALAR

Bugün Jungar Tuvacasında, Tuvacanın kendine has söz varlığı kendini hissettirmektedir. Birçoğu eskicil olan bu kelimeler, Jungar Tuvacasının kelime hazinesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kelimelerin çoğu, çağdaş Türk dillerinde de bulunan ortak kelimelerdir. Aşağıdaki tabelada (*) ile işaret edilen gösterilen kelimeler Jungar Tuvacasında hala kullanılan Eski Türkçe kökenli kelimelerdir:

Jungar Tuvaca	Türkiye Türkçesi
at *	at
dax*	dağ
aldı*	altı
aldın*	altın
amdı*	şimdi
baş	aş
xoy*	koyun
cer*	yer
xol*	el

4.4.1 Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Kopyalanması

Günney Sibiry'a da Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yok denecek kadar azdır. Bu anlamda Tuvaca tipik bir örnektir. Bu anlamda İslami Türk dillerinde Arapçanın/Farsçanın yerini, Güney Sibiry'a da Moğolca almaktadır, zira bu coğrafyada Moğolca Rysça ile birlikte “katil dil” konumundadır. Jungar Tuvacasında ise çok sayıda Arapça ve Farsça kökenli kelime vardır ve bunlar büyük ihtimalle Jungar Tuvacasına Kazakça üzerinden geçmiştir. Söz varlığı anlamında bakarsak, Jungar Tuvacasının bu özelliği, onu diğer Tuvaca varyantlardan ilk bakışta ayırmaktadır. Örnekler: *mekteb*, *ökümet*, *mugallım*, *deptir*, *jan*, *münkün*, *esker*, *şart*, *bazar*, *ahwal*, *memleket*, *otan* (<vatan), *piyaz* ‘soğan’.

4.4.2 Kazakça Kelimelerin Kopyalanması

Jungar Tuvalarının yaşadığı bölgelerde, daha önce de belirttiğimiz gibi baskın dik Kazakçadır. Kazakçanın Tuvacaya etkisi, en çok söz varlığında görülmektedir (bk. Rind 2017). Bu anlamda Kazakça kökenli kelimeler Tuvacasında oldukça fazladır. Bu ise bize, yaşanan dil ilişkisinin boyutunu ve derinliğini göstermektedir. Örnekler:

qonaq ‘misafir’, *bölüm*, *bilim*, *ortalaw* ‘ortaokul’, *gene* ‘sadece’, *baylanıs* ‘bağlantı’, *endi* ‘şimdi’, *meselen* ‘mesela’, *biraq* ‘fakat’

Kazakçadan Jungar Tuvacasına kopyalanan kelimeler:

Jungar Tuvacası	Kazakça	Türkçe
xap	qap	kap
şikap	şikəp	dolap
termıs	termos	termos
xalay	qalajı	kalay
elimin	aliwmin	alüminyum
munay	munay	petrol
sor	sor	alkali
aşıxtaş	aşıwdas	şap
jarlık	jarlıq	emir
kılmıs	qılmıs	suç
dertip	tertıp	tertıp
ökümet	ökümet	hükümet
sayasi	sayasəy	siyasi
dayanır	tayanəw	güvenmek
yegeniir	şeginiw	geriye gitmek
kıyınıur	kıyiniw	zorlanmak
tapsırar	tapsərəw	emanet etmek
bagabeer	bagaberiw	paha biçmek
tuwulaar	tuwələw	gerçekleşmek

orunlaşır	ornalasəw	yerleşmek
tiñşeer	teñşew	denk olmak
xanaar	ganaw	sömürmek
ünömdeer	ünemdew	kaydetmek
beki	bəki	bıçak
awdan	awdan	ilçe
körşi	körşi	komşu
qoldaw	qoldaw	desteklemek
qrunduk	orındık	sandalye
sezw	sezw	hissetmek

4.4.3 Çince ve Rusçadan Yapılan Kopyalamalar

Jungar Tuvalarının yaşadığı bölgede çok az sayıda Çinli de yaşamaktadır. Sosyolojik açıdan bakıldığında, bölgede sosyolinguistik anlamda Çincenin ağırlığından bahsetmek zordur. Ancak Çince resmi devlet dili olarak yer almaktadır. Kazaklar ve Tuvalar arasında az sayıda olan Çinliler de iletişim dili olarak Kazakça konuşmaktadır.

Bugün Jungar Tuvacasında çok sayıda Çince kelime vardır, örn. *zoñtoñ* ‘başkan’, *bançe* ‘otobüs’, *tüşü-* ‘emekli ol-’, *loyinci* ‘kayıt cihazı’, *daşüe* ‘üniversite’ gibi. Bu Çince kökenli kelimeler, büyük ihtimalle Jungar Tuvacasına Moğolca veya Kazakça üzerinden geçmiştir.

Çinceden Kopyalanan Kelimeler:

Jungar Tuvaca	Çince	Türkçe
luza	骡子 (luozi)	katır
luu	驴 (lü)	eşek
lazı	辣子 (lazi)	biber
dıñnar	休息 (xiuxi)	dinlemek

şay	茶 (cha)	çay
mujan	木匠 (mujiang)	marangoz
tuk	旗 (qi)	bayrak
burkan	佛 (fo)	buda heykeli
şinsi	星期 (xingqi)	hafta
tiygang	提纲 (tigang)	öneri
jaamin	衙门 (yamin)	Feodal Çin de resmi daire
kıming	革命 (geming)	devrim
tuwən	团 (tuan)	heyet
wang	王 (wang)	kral
şedow	菜刀 (caidao)	sebze bıçağı
şingsey	芹菜 (qincai)	kereviz
şeezı	茄子 (qiezi)	patlıcan
kuluu	葫芦 (hulu)	sukabağı
sang	仓 (cang)	depo
tinzang	厅长 (tinzhang)	bakan
sun	寸 (cun)	bir uzun birimi
jing	斤 (jin)	yarım kilo

Aynı şekilde bugün Jungar Tuvacasında belli sayıda Rusça kelime de varlığını sürdürmektedir. Bu kelimelerin çoğu, teknolojik kavramlarla ilgili kelimelerdir, örn. *telepan* ‘telefon’, *pirasent* ‘yüzde’, *kapital* ‘sermaye’

Diğer Rusça kelimeler:

Jungar Tuvaca	Türkçe
partiya	Parti

samabar	aemaver
sököne	Yünlü
mergep	Havuç
zawot	Fabrika
xandala	tahtakurusu
mejine	Araba
dogtur	Doktor
kino	Film

4.4.4 Moğolcadan Gelen Kelimeler

Kelime hazinesine ödünç kelimelerin girmesi genel bir durumdur, dil sisteminin zenginleşmesi ve gelişmesi adına başlıca yollardan birisidir. Bu her milletin ve her bölgenin karşılıklı ve yakın ilişkileri ve aralarındaki gelişmelerin dengesiz olmasının bir sonucudur. Bu, bir dilin tarihiyle yakın ilişkilidir. Kaynaklar açısından bakıldığında Jungar Tuvacası Moğolca ve Kazakçadan çok kelime almıştır. Tuva Kazak ve Moğol halkları tarihte ve modern hayatta sürekli birbirleriyle etkileşim ve iletişim halindedirler. Kazakça ve Moğolcadaki kelimeler durmadan Jungar Tuvacasına geçmektedir, üstelik birçok defa da Jungar Tuvacadaki temel kelime hazinesine girmiş bulunmaktadır.

Jungar Tuvaca	Moğolca	Türkçe
arşaan	arşaan	spa
artsalañ	arslaj	arслан
eregin	erx	tesbih
eljigen	eljigin	eşek
oba	obo	oba
ulus	uls	ulus
udaa	udaa	defa
uurak	uura	inek doğurunca ilk verdiği

uxwalajır	uraax	yıkamak
Jıı	yıı	ne
bal	bal	bal
bahşı	bahş	öğretmen
baatyr	baatar	batur
bös	bıs	kumaş
burkan	burxan	burhan
dalai	dalæ	deniz
duşsur	duşsuur	yüz milyon
dörböljin	dörbuljin	dörtgen
tarbakan	tarbag	su samuru
tebe	temee	deve
tergin	tergen	araba
toosun	toosən	toz
taralaŋ	tereelaŋ	tarım
tuukö	tuux	tarih
nam	nam	parti
nikim	nigem	topluluk
nesil	niislel	başkent
lama	lam	lama
saasın	tsaas	kağıt
sakal	saxal	sakal
surukjr	suragş	öğrenci
surkuyılı	surgaal	okul
jalı	jaluu	genç
julasın	jul	mum

Jık	jug	taraf
Jes	jis	bakır
juruk	jurag	çizik
jaalıl	jaabal	kesinlikle
tzaan	jaan	fil
tzandan	sandan	sandal ağacı
şalbur	şalbr	yorgan
şire	şiraé	masa
gerel	gerel	güneş
şıje	şınc	çekiç
şajın	şejen	put
gegeen	gegeen	heykel
kınjıl	xonjil	yorgan
kiree	köraé	testere
köbiŋ	xubəŋ	pamuk
xuda	xud	dünür
xaan	xaan	han
xaayjı	xééç	makas
xada	xadag	beyaz bir şal
xadax	xadaas	çivi
xos	xos	çift
xor	Xor	zehir
xaar	Xaruul	kereste

5. BÖLÜM

JUNGAR TUVACASI METİNLER VE SÖZLÜKÇE

Metin 1

Erte erte ertede eşki hoşun boptur irgin. Ol eşki hoşunda urugtarı jok irgin. Bir künü bir dilgi gelgeşten eşki hoşunga aytır irgin. Ool jok bolsa ool bop bereyin, urug joq bolsa urug bop bereyin deer irgin dilki. Injaarda eşki hoşun aytır ergin. Oolumuz bop ber deer irgin dilkige. Injaap oolugar bop bereyin deer irgin dilgi. Injaap urugtarı joq eşkik hoşun dilgi ooldu boptur irgin. Incap dilgi eşki hoşunun jeti sarıg öşküsün qadarar ergin. Inçap künde bir öşkü jiir irgin. Dilgi eşki hoşunnu meygileer irgin. Şında dilgi öşkünü jeeşten iştinge sigen gaaştan hayanın üztüngö durguzup gaar irgin. Incap dilgi kününde bir öşkü jeeşten eşki hoşunun aldap jeti gün bolur irgin. Jetinçi kün dilgi janıp gelbeyn gaar irgin. Dilgi gelbeyn eşki hoşun alaň bopdur irgin. Onuun dagnıñ bajınga hayrar jibe bolsa jedi öşkü aharıp göstüp turar irgin. Onuun alaň bop jürgön gelbes dep barıp gör jibe bolsa dilgi jedi sarı öşkünün jeeşten gejinge sigeni tırtıştan dezi barıp turun. Eşki hoşun incap jedi sarı öşküsün dilgige aldanıp jeydirtin huru kalır irgin.

Metin 2

Jee amır-jagay mende kısılerbee. men bolsa şınjian altay aymaq qom qanas jurtundan ündürüp jıtqan kijidir men. bodum dıva giji, söögüm bolsa tañdı soyan. Ööm işinde beş kiji barbız, adayım, egiçim dıñmam bodum beş kiji. Jalgaş hom hanas bolsa şaanı beer bodumnuñ erjetip ösken jurtumdur.

Şaanda en egelep öreniş kılırda hanastan baştap egeleen men. hanasga aldı jıl ööreniş gılgaş daraazında hom dep jurtga bardım. Hom dep jurtga bargaş, üş jıl ööreniş gılgaş ol öreniştı doozup gaaştan iştiy yerni hoorayı Hangzhou dep jerge dört jıl öreniş gıldım. ol örenijimni gılıp algaş oon darazında bolsa töpke bar töp pekinge dört jıl üniversitetde öörendim. am bolza üniversitetdi doozup gaaş jurtumga janıp kelgen dur men.

Bisdiñ jurt deer bolsa hom hanas dıva gijiler amdırap jıtgan jurt. şaanan beer göşkün malçın añçı kijilerniñ jurttudur. bisdin dıva gijiler bolsa boduñ añçı giji biz deer. Annap mennep çoruun. şaanan beer höy höy jıldarnıñ işinde jasap aza jılgı maldarbız. inek maldarbız hoy öşkü sıgır maldap joroon. amdısında bolsa ol höy göşkün malşıbız. amdısında bolsa anaa sogasıl tooristarnan abçı tengidip turar. burungu erte şagda bolur bolsa bisdiñ con bolur bolsa mulugan tüjonlar dagda hemde añ añaar. bir añ añaarda iyi üş ay añnıñ arttı bile joruur. añn añaap algaştan künezin doostup ciiri de doostup gelip jıdıp da janıp geek bar. öönge gelir öönge gep añaap ekelgen añnıñ ge'ji e'di di'ji oon töövüzün tenge deskindirip alır. onun bolbasa añnıñ ge'ji onun töövüzün edik keep daarap keder.

Sözlükçe

Tuvaca	Çince	Kazakça	Türkçe
adix	熊	ayw	ayı
adres	地址	adirs	adres
aga	哥哥	aha	abi
ag-	流	ahıw	akmak
agar-	变白	aharıw	beyazlamak
agardır	刷白, 弄净	ahardı	temizlemek
ay	月亮, 月份	ay	ay
aya-	爱惜	ayalamak	besleme
ayak	碗	şını	kase
ayas	严寒	ayaz	ayaz
ayda-	押送	ackort	escort
aydar gyl	鸡冠花	gül türü	Çiçek türü
ading gereli	月光	aynur	ayın ışığı
ayı	套 (量词)	par	sert
ayıl	灾难	apat	afet
ayınlga	推测	boljaw	tahmin etmek
ayingkı	雷	najahay	yıldırım
aygın	鲜明的	aydınlaw	aydınlattmak
aylık	工资	mahaş	maaş, aylık
aymak	专区	aymaq	bölge

aytı	说, 说话, 讲	ayt	söylemek
ak	白的	aq	beyaz
ak kuu	天鹅	aqqu	beyaz kuğu
ak kööl	良心	aq köngıl	iyi niyet
akmak meedjok	愚蠢的, 傻瓜	aqımaq	aptal
aksak	瘸的	aqsaq	aksak
aktara	小麦	byday	buğday
al-	拿	al	almak
ala	杂色的	ala	ala renk
alalix	特别的	özgeşe	özel
alang bolır	惊奇(动词)	alangdaw	şaşırmak
aldı	前面, 下面	aldı	ön
alda-	哄骗	aldaw	aldatmak
aldam	骗局	aldam	aldatmak
aldan	六十	altmış	altmış
aldan-	受蒙蔽	aldam	aldanmak
aldın	金	altın	altın
aldın togız	孔雀	totukus	tavus kuşu
aldıntşı ay	六月	mawcım	haziran
algı-	变宽	kengeyıw	genişlemek
baar	肝	bawır	böğür
baatır	勇士, 英雄	batır	batur

badam	巴旦木	badam	badam
badık	诗歌	öleŋ	şiiir
bag	包 (量词)	sömke	poşet
bagay	坏的	bozulw	kötü
bagını	投降 (名词)	bahınw	barışmak
bagla-	绊, 拴, 捆 (动词)	baylaw	bağlamak
bay	丰富的	bay	zengin
bayı-	变富	bayıw	zenginleşmek
baylanış	关系	baylanıs	iletişim
baylans	联系	qabarlasw	iletişim kurmak
baylı	财富	baylıq	hazine
bayzay	白菜	baicai	çin lahanası
bak	运气	bak	şans
bakay	坏的	jamandıq	kötü
Balık	鱼	balıq	balık
Balıx	炎症	ıssıw	Şişlik
balıx gişi	伤员	jaralı	yaralı
bankı	银行	banka	banka
bar	有	bar	olmak
Barın	左	sol	sol
baruu	西	batis	batı

basbalta	台阶	basbaldaq	merdiven
basbaxana	出版社	baspahana	yayın
bstı	重要的	mangızdı	önemli
başda	带领	bastaw	önde
başday	先前	basta	ön taraf ta
başdak	领导	bastıq	liderlik
başdan	重新	bastan	baştan,yeniden
baş	头	bas	baş
başa-	变空闲	bosaw	boş olmak
başdık	首长	bastıq	komutan
başdyk	头发	çəx	saç
başga	此外	baska	başka
başkış	阶段	baskış	dönem
bazar	集市	baza	pazar
bzım	步子	adım	adım
bद्या	连襟	baja	bacanak
bedik	高的	uzun	yüksek
Beer	以来	beri	beri
Beesi	专员	komissarı	komiser
Belgi	记号	belgi	markos
Beyne	表现（名词）	gösteriş	gösteri
beynesı-	表现（动词）	gösteriw	göstermek

bekitir	批准(名词)	bekıtw	onay
beletde	准备好	qazırlı	hazırlandı
ber-	给	berw	vermek
beş	五	bes	beş
beşen	五十	ellw	elli
beşentşi ay	五月	mamır	mayıs
beedil	情况	ereje	durum
belen	某	keybir	bazı
betinke	皮鞋	petengke	beri ayakkabı
bedji	税	bajı	vergi
bij	舞蹈	by	dance
bijir	钢笔	kalam	kalem
bilgisis	不知道的	bilmew	bilmeyen
bilim	学识	bılım	bilgi
bilimnix giş	知识分子	bılımlı	bilgili
bilimsis	无知的	nadan	bilgisiz
bingşi	饺子(汉借)	çöşüre	mantı
bir	一	bır	bir
bir	卷曲的	bwyra	kıvrıcı
birbirlep	逐渐	akırın	yavaşça
birezi	某一个	birew	birisi
birleşı	联合	bırlesw	birleşik

boş	空的	bos	boş
boşdajgı	最初的	bastan	baştan
bot	自己	öz	öz
botara	互相	birge	birbirine
budu-	染	boyaw	boyamak
daka	鸡	tawuq	tavuk
dakday	木板	tahta	tahta
dalay	海	tengiz	deniz
dalaşsıs	耐心	çıdaw	dayanmak
daman	脚	ayaq	ayak
dangbilen	清晨	kündüz	sabah
dangkı djem	早点	erte	erteden
dapda	重复	qaytalaw	tekrar
dapsırma	作业	tapsırma	ödev
dara-	缝	tıgıw	dikmek
dargtı-	散开	çaşılw	dağılmak
darza	乐曲	mozika	müzik
dasdarxan	餐布	dastarhan	masa örtüsü
Daş	石头	tas	taş
daş oruk	公路	jol	yol
daş paxa	乌龟	tas paqa	kaplumba
dat	锈	tat	paslı

dadja-	扔	aktırw	aktmak
dadjıma sös	传说	masal	masal
dadjımal	运输	tasw	taşımak
deedis	天空	aspan	gök yüzü
deer	汗	ter	ter
deget	好	jaksı	iyi
dekse	平的	düz	düz
dekşi djaagay	正义	adalet	adalet
dektek	本子	defter	defter
dop	球	dop	top
doş	冰	muz	buz
dıl	舌头	tıl	dil
dım	潮湿	dımqıl	nem
dınış	安静的	tınış	sessizlik
dıngsıx	紧的	tar	dar
dıra-	梳理	taraw	taramak
dırda	抽, 吸 (烟)	tart	içmek
dırgak	梳子	tarıq	darak
dırkak	指甲	tırnaq	tırnak
dışdıx	安全的	senimdi	güvenli
dölgyyr	钥匙	kılt	anahtar
döng	丘, 岗	döng	tepe

dört	四	tört	dört
emes	不是	Emes	değil
emne	治疗	emşi	tedavi
emdzi	医师	xakım	hekim
enej	祖母, 奶奶	äje	büyükanne
engbekşi	勤劳的	eñbekşi	çalışkan
er	男人	er	erkek
erde	早	erte	erken
erge	旧的	eski	eski
ergi bös	旧布	eski boz	Eski bez
erin	嘴唇	erin	Dudak
erkşe	特殊的	erekşe	özel
erten	明天	erteñ	yarın
et	肉	et	et
eteş	公鸡	äteş	horoz
ezep	张	esep	hesap
ezezi	贡献	üles	katkı
edzi	朋友	dos	dosd
gakbak	锅盖	qaqpaq	Kap kapağı
gal-	留下	qal	kalmak
galdık	剩余的	qaldıq	fazlalık

garga	骂	qarğaw	lanet
garsı	反对	Qarsı	muhalafet
gatnas	交通	qatınas	trafik
gazına kor	资金	qazına xor	para
gel-	来	kel	gel
gerik , erde	星期	apta	hafta
gerik bir	星期一	düisenbi	pazartesi
gerik eki	星期二	seysenbi	salı
gerik yş	星期三	särsenbi	çarşamba
gerikdört	星期四	beysenbi	perşembe
gerik beş	星期五	juma	cuma
gerik altı	星期六	senbi	cumartesi
geşe	晚安	keş	gece
gedzirim	原谅	keşirim	affetmek
gişi	人	kisi	insan
gök	蓝	kök	gök
gökdeedis	安拉 老天	köktañırı	tanrı
gör-	看	qara	bakmak
gös karas	观点	közqaras	Bakış açısı
görme zat	样品	körme	örnek

göş	迁移	köş	Göç
göşe	街	köşe	sokak
gos-	添加	qosw	eklemek
goş	双	qos	çift
gozil	同意	qosılw	anlaşmak
gysdyng song ay	九月	qırküek	eylül
gysdyng orta ay	八月	tamız	Ağustos
gedil	水桶	qawğa	kova
gezet	报纸	gazet	gazete
guur	坟墓	mazar	mezar
jangzı	样子	tür	Benzemek
jasilij	幼儿园	balabaqşa	Ana okul
jajaş	树	ağaş	ağaş
jajaşı	木匠	ağaşşı	marangoz
jijat	羞耻	uyat	utanç
jik	方面	jaq	yön
jine	针	ïne	iğne
jirede	顺序	ret	sıra
jitee	推	iterw	itmek
jozun	规则	tüzim	kural

kabıldaar	接見	Kabul almak	qabıldaw
kadir	干部	memur	kadr
kajda	哪儿	Nerede	qayda
kajşılık	矛盾	çelişki	qayşılıq
kajtdzı	剪刀	makas	qayşı
kamanistir	共产党人	Komünist	kömmwnïst
kakdzı	喇叭	haki	
kalendir	日历	takvim	küntizbe
kap	套子	kapak	qap
kartoş	土豆	patates	kartop
karz	借	ödünç almak	qarız
kazı	哈孜	Hazi	qazı
kadzan	何时	ne zaman	qaşan
kelin	媳妇	gelin	kelin
kemiir-	变少	azalmak	kemw
kenerten	突然	aniden	kenet
kepil	保证	garanti	kepil
kıjar	黄瓜	salatalık	qyar
kılın	厚的	kalın	qalıñ
kım	谁	gim	kim

kıming	革命	devrim	Töñkeris
kıska	短	kısa	qısqa
köbelek	蝴蝶	kelebek	köbelek
kilometir	公里	Kilometre	kilometr
kölem	规模	ölçek	kölem
kön	同意	Kabul etmek	könw
kööl	感情	gönül	köñil
kööldyx	愉快的	mutlu	köñildi
kuluu	葫芦	sukabağı	qulw
kunan	三岁公马	Üç yaşındaki aygır	qunan
kurt	虫	böcek	qurt
langmın	拉面	Hazırlı makarna	lağman
luu	龙	ejderha	ulw
makdan	自豪	gurur	maqtw
mal	牲畜	mal	mal
maxsat	目的	amaç	maqsat
maxabat	爱情	aşk	maqabbat
mee	脑	beyin	mī
mejrem	节日	bayram	mereke
mergen	神射手	okçu	mergen

metel	金属	maden	Metäl
melim	已知的	bilinen	mälim
mumkun	可能	mümkün	mümkin
mung	愁闷	kasvetli	muñ
murna	超越	aşmak	murna
mydže	成员	üye	müşe
nan	囊	ekmek	nan
narazı	不满意	Memnun değil	narazı
şagala	拜节	ibadet festivali	şağandaw
dojla	祝贺	kutlamak	toylaw
nıgız	紧密的	sıkı	nıgız
negı	婚姻	nika	neke
negis	基础	temel	negiz
nitidze	结果	sonuç	nätije
nörlyx	光荣	şan	nurlı
odun	星	Yıldız	Juldız
ojıl	气泡	kabarcık	oyılw
ojna	玩	oynamak	oynaw
ok	箭镞, 子弹	ok	oq
olır	坐	Oturmak	otırw

ong	右	sağ	oñ
ongaj	容易	kolay	oñay
oorka	背后	arka	arka
ornı	共同	ortak	ortaq
ora	卷	hacim	oram
oraj	时机	fırsat	oray
ot	火	ateş	ot
otta-	吃草	otlamak	ottaw
ödı	很	çok	öte
öl	死	ölmek	öl
öngı	脸色	bakın	öñ
önggyr	山洞	mağara	üñgir
öş	灭	yıkmak	öşw
öşgy	山羊	keçi	eşki
özgör	变化	değişim	özgeris
par	老虎	arstan	kaplan
paraxot	轮船	parahot keme	vapur
pemidor	西红柿	pamidor	domates
pere	贿赂	para	reşvet
perma	谨慎	abaylaw	ihtiyatlı

pilim	电影	kino	film
pilosopiya	哲学	filosofiya	felsefe bilimi
pirensip	原则	pirensip	prensip
ponkit	风格	stil	stil
port	港口	port	liman
proletaryat	无产者	proletaryat	işçi sınıfı
puze	店铺	düken	mağaza
piraandık	饼干	cookie	bisküvi
paş	锅	kazan	tencere
paşşı	炊事员	aspaz	aşçı
pıyma	毡靴	yetık	bot
pašta	邮政	posta	posta hizmetleri
potnos	托盘	tabak	servis tepsi
pişipaan	生的	çiki	çiğ
pıtı	结束, 完成	bitw	bitmek
karaasu	泉	bulak	kaynak
radiya	无线电	radyo	radio; telsiz
rakmet	感谢	rahmet	teşekkür ederim
ramonıt	修理 (名词)	jöndew	onarı
rayon	区	rayon	alan

razi	满意	razi bolw	tatmin olmuş
redaksiya-	编辑(动词)	redeksyalaw	derlemek
redaktor	编辑 (名词)	redektor	editör
reporma	改革	reforma jasaw	düzeltmek
rezengke	橡胶	erzingke	kauçuk
resip	处方	reçept	reçete
resmi	正式的	resimi	resmi
resmiyet	手续	resmiyet	prosedür
rok	精神 (名词)	Roh	can
rol	方向盘	rol	direksiyon
roman	小说	roman	roman hikaye
ruukaniy	精神的	rukany	canlı
saada	迟	keşigw	geç
sakşı	警察	sakşı	polis
saday	椅子	orunduk	sandalye
sarlıx	牦牛	sarlık	tibet sığırı
sekunat	秒	sekonat	saniye
semis	肥胖的	semiz	şişman
senim	信仰	senim	inanç
serengge	火柴	sıringke	kibrit

sestra	护士	sestiraz	hemşire
sıylık	奖励	sıylık	ödül
sıra	啤酒	Sıra	bira
sıstık	枕头	jastık	yastık
sın	鹿	buhu	geyik
simınıt	水泥	çement	çimento
sir	漆	boyaw	boya
sirt	誓言	sert	söz
selem	问候	salem	selam
sewis	胡萝卜	sabız	havuç
sezen	八十	seksen	seksan
sogana	洋葱	piyaz	soğan
soyul	文化	medeniyet	kültür
songkar	以后	keyin	sonra
sook	冷的	swuk	soğuk
sora-	问	suraw	sormak
söösgen	灌木	bwtalar	çalı
surkuylı	学校	mektep	okul
suw	水	Su	su
suwdzayık	洪水	Sel	sel

syyök	骨头	suyök	kemik
syme	塔	mwnaracı	kule
syzyk	习俗	adet	görenek
taar	合适	Qolaylı	uygun
tabak	盘子	tabaq	tabak
tapdıx	甜的	tattı	tatlı
tara	庄稼	egındık	Mahsul
tarandzı	农民	eginçi	Çiftçi
tebe	骆驼	tüye	deve
teginnen	传统	eskiden	Gelenek
temir	铁	Temır	demir
ten dzedzek	玫瑰	roza gülü	gül
tereng	深	Tereng	derin
tergen	车	mexina	araba
terize	窗子	tereze	pencere
texnika	技术	tehnik	teknik
tın	生命	jan	hayat
tıt	松树	karahay	çam
tilijpon	电话	telefon	Telefon
tögöryk	圆的	dongelek	yuvarlak

tök	电	tök	Elektrik
töödö	所有的	barlıq	Hepsi
tool	故事	Angime	hikaye
torgıkurt	蚕	cıbek	ipek böceği
Tos	九	tohuz	Dokuz
Tosan	九十	tohsan	doksan
Tuman	雾	twman	sis
turuwba	管子	turba	tüp
tyryymdzi	困难	qıyındıq	Zorluk
Tyykö	历史	tarıyık	tarih
Wagan	车厢	vagon	vagon
wakıyga	事件	wakiha	olay
walijbo	排球	valybol	volebo
wang	王	patışa	Kral
wede	诺言	söz	söz
wolt	伏特（电）	wolt	volit
xaay	鼻子	murun	burun
xaan dudzı	朝代	əwlet	hanedanık
xaartşa	箱子	sandıq	kutu
xabar	消息	habar	haber

xayık	船	keme	bot
xalakıra	国际	halkaralık	uluslar arası
xamır	坟墓	qamır	mezar
xan	血	qan	kan
xar	雪	kar	kar
xara	黑的	kara	siyah
xara dorıx	棕色	kongır	kahve
xaradzat	费用	qarajat	masraf
xarkan	乌鸦	qarha	karga
xardaskı	黑板	tahta	tahta
xzat	层	qabat	Kat
xerın	也许	mümkün	belki
xoy	绵羊	qoy	koyun
xol	手臂	qol	kol
xol dzadır	伞	jangbırlık	şemsiye
xolka	门	esik	kapı
Xonak	客人	qonaq	ziyaretçi
xool	烟囱	tutun murjacı	baca
xoran	毒	wu	zehir
xoran sogana	大蒜	sarımsaq	sarımsak

xoş	双	kos	çift
xur	建筑物	bina	bina
ulur	面粉	un	Un
xemiye	化学	kıymiya	kimya
yye	世纪	juzjıl	yüzyıl
yyym	组织	ornalastırw	Organizasyon
yleger	寓言	yertek	masal
ylegertdzi	诗人	öleng	şair
ylögö	榜样	ulge	rol modeli
yleeş	贡献	ules	Katkı
ymyt	希望	umut	umut
ynezi	价值	bahala	değer
ynelix	珍贵	kımbattı	kıymetli
yng	颜色	ıreng	renk
yngge	攀登	tırmalaw	tırmanma
yrgyldze	经常的	unemi	hep
yrösin	种子	uruq	tohum
yryn-	学习（名词）	uyrenw	öğrenmek
yst	上面	ustu	yukarı
yş	三	uş	üç

yzyk	字母	alfabe	mektup
yzyk	断的	üzülw	kırılmak
Yzym	葡萄	üzüm	üzüm
yşyntşı ay	三月	nawrız	mart
yşdzen	三十	otuz	otuz
ydzyk	霜冻	ton	don
ydzyyr	典型的	ədəttegi	tipik
yyrendi	碎末	qoqom	toz
yymık daş	碎石	qoqum tas	çatıl
zaan	大象	pıl	fil
zadıraşı	理发师	satıraş	berber
zada	卖	satıw	satış
zadıx	商业	sawda	ticaret
zadıxşı	商人	sawdager	işadamı
zayık	礼貌	ədəpti	nezaket
zak	警惕的	tetikez	tetikte
zakbı	筷子	çöki	çubuk
zal	走廊	zal	koridor
zalgın	翅膀	qanat	kanat
zang	法律	zang	hukuk

zangdılik	规律	zangdıliq	kanun
zasik	政府	ökümet	hükümet
zat	产品	zat	ürün
zawat	工厂	zawat	fabrika
zıyan	损失	zıyan	yitirmek
zen	站	beket	durak
zeyan	花费	zıyan	harama
zekbil	雀斑	jeykter	çil
zengberek	大炮	zengbirek	top
zerik-	寂寞	jalhızsıraw	yalnız
zyaan	命运	tahdır	kader
zoga	战斗	sohıs	savaşmak
zokgı	打击	soqqı	saldırmak
zorla	强迫	zorha	zorla
zorlık	被迫	zorlaw	zorlanmak
zök	拆	sahw	yıkmak
zömka	包	söngke	çanta
zamdar	破烂的	jırtıq	yırtık pırtık
ja	弓	ok	yay
jaa	新的	jange	yeni

jaabı	一定	sösüz	net
jaagay	美丽	edemi	güzel
jaak	腮	jaq	yanak
jaaşkın	雨	jangbır	yağmur
jardık	半	jartı	yarım
jarıs	比赛	jarıs	rekabet
jas	春	köktem	ilkbaha
jangxad	核桃	janghaq	ceviz
jaraa	唾液	tükürük	tükürük
jardık	半个	jarım	yarım
japa	辛苦	japa	güç
jaş	年龄	jas	yaş
jaşdın	野外	dala	açık arazi
ji-	吃	jew	yemek
jige	正确的	düzw	doğru
jigiş	糖	seker	şeker
jijing	细的	tişke	ince
jirgar	幸福	baqıttı	mutlu
jada	腿	put	bacak
jok	没有	jok	yok

jyge	为什么	nege	neden
jyryk	心脏	jürek	kalp
jys	百	jüz	yüz
jyzdyk	戒指	düzük	kalka
jjyn	左; 东	Sol	sol; doğu
şaa	领子	Jaha	yaka
şaa kay	鞋	ayyaq kiyim	ayakkabı
şaa zang	茶碗	Çını	bardak
şabadan	手提箱	Çabadan	valiz
şagaa	春节	Çahan	bahar bayramı
şay	茶	Çay	çay
şala	不足	Çala	yetersiz
şalbır	裤子	Şalbar	pantlon
şedow	菜刀	Çedew	sebze bıçağı
şaptal	桃子	Çaptol	şeftali
şarak	小米	Tarı	darı
şarbak	篱笆	Çarbak	çit
şadzın	宗教	Dın	din
şeber	手艺	Şeber	zanaat

SONUÇ

Bu çalışmada Çin’de konuşulan iki Türkçe varyant olan Kazakça ile Jungar Tuvacası arasındaki dil ilişkisi eş zamanlı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Burada Lars Johanson’un Kod Kopyalama Modeli temel alınarak, baskın dil (B dili) olan Kazakçanın sosyal açıdan zayıf olan Jungar Tuvacasını (A dili) nasıl ve ne derecede etkilediği ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Johanson, kod kopyalamayı *genel*, *seçilmiş* ve *karışık kopya* olmak üzere 3 türe ayırmıştır. B dilinde var olan bir yapı A diline olduğu gibi geçer, yazılışı okunuşu ve anlamıyla beraber sentaktik yapısıyla, yani bir bütün olarak kopyalanıp A dilinde kullanılmaya başlarsa bu durum genel kopya olarak ifade edilir. Kazakçadan Jungar Tuvacasına yapılan kopyaların çoğunun genel kopya olduğu görülmüştür. Kopyalanan öğeler arasında belli sesler (yuvarlaklaşmalar, düzleşmeler vb.), ekler (mesela isim-fiil eki *-Uw* sıra sayılarda kullanılan *(X)ncI* eki, yoksunluk eki *-sXz*) vardır. Bunun yanında şahıs zamirlerinin ve soru zamirlerinin kopyalandığı da görülmektedir. Örneğin soru zamiri *ne* Kazakçadan Jungar Tuvacasına kopyalanmıştır, hâlbuki Standart Tuvacada bunun karşılığı olarak Moğolca kökenli *çüü* ‘ne’ kullanılmaktadır.

Bu araştırmada elde ettiğimiz en önemli sonuç, belli sentaktik cümle yapılarının: Kazakçadan Tuvacasına kopyalandığının tespit edilmiş olmasıdır. Mesela Standart Tuvacada olumsuzluk bildiren zarf-fiil eki *-VAyn* biçimindedir iken, Jungar Tuvacasında bu ek, Kazakçadan kopyalanan *-BAy* biçimiyle karşımıza çıkar ve benzer bir işlevde kullanılır. Aynı şekilde *-XrGA* zarf-fiil ekinin, Kazakçanın etkisiyle sadece amaç işlevli yancümleler kurması da bir başka önemli yapısal kopyalama örneğidir.

Bu Tez çalışmasında kullanılan malzemenin bir kısmını, bölgede yaptığımız alan araştırmamızda elde edilen malzemeler oluşturmaktadır. Bunun dışında, Talant Mawkanuli ve Monika Rind-Pawlowski’nin bu bölgeden daha önce derlediği ve yayınladığı verileri de

buradaki betimlemelerde kullandık. Tezin son bölümünde, bölgeden derlediğimiz bazı metinler transkripyon alfabesiyle ve bir sözcükçeyle birlikte verilmiştir.

Bu çalışma, iki Türk dili arasındaki dil ilişkisini ele alan betimsel bir incelemedir. Genelde bu tür betimlemeler, yabancı bir dil ile Türkçe bir varyant arasındaki ilişki temelinde ele alınmaktadır. Bu realite dikkate alındığında, bu çalışmanın özgünlüğü ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra da Çin'in Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nde Türk dil ilişkileri, hem Türkçe varyantlar hem de yabancı diller temelinde ele alınmaya devam edilmelidir. Örneğin bu bölgedeki Çince-Türkçe dil ilişkisi ele alınacak özgün konuların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1953). “Türk Şivelerinin Tasnifi”. *Türkiyat Mecmuası*, X, 59-138.
- Arıkoğlu, Ekrem (1985). “Tuva’da Şamanizmin Dünü, Bugünü”, TKAE, *Türk Kültürü*, 385, (287-292).
- Arıkoğlu, Ekrem (1997). “Tuva Cumhuriyeti, Tuva Türkleri”, *Yeni Türkiye*” (Türk Dünyası Özel Sayısı) Mayıs-Haziran, S.16, CII, 1561-1569.
- Arıkoğlu, Ekrem (1997). “Tuva Türkçesinin Tarihi Gelişmesi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4, 153-161.
- Arıkoğlu, Ekrem (2012). “Tuva Türkçesi”, A. Bican Ercilasun (Yay.), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Arıkoğlu, Ekrem & Kuular, Klara (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2009a). “Altay Tuvaları – Altaylar’da Unutulmuş Bir Türk Halkı. *bilig*, Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences of the Turkish World) 48, 1-12.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2009b). *Konverbien im Altai-Tuwinischen. Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Altai-Dialekts* (Turcologica 80.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2017). Tsengel Tuvaları Arasında Bir Alan Araştırması: “MOTUV-DER Projesi ve İlk Dilbilimsel Sonuçları“, İbrahim Ahmet Aydemir & Mevlüt Erdem (Yay). *Tuva Araştırmaları – Tuvaca Varyantların Belgelenmesi ve Tanımlanması*, Ankara: Grafiker Yay.
- Chen, ShiLiang (1992). “A ER TAI TU WA REN YU YAN GAI KUANG” (Altay’daki Tuvaların Dili), *YU YAN YU FAN YI* 3, 23-29.
- Chen, Shi Liang (1994). “*Altaydaki Tuvalar*”. MİNZU Üniversitesi Yayınları.
- Crystal, David (1991). *A dictionary of linguistics and phonetics*. 3rd edition. Cambridge, MA: Basil

- Demir, Nurettin (2003). “Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış”, *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz* (= Ankara Ticaret Odası-Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı.) Ankara, 37-44.
- Dwyer, Arienne M. (2016). Endangered Turkic languages of China. Süer Eker & Ülkü Celik Şavk (eds.) *Tehlikedeki Türk Dilleri: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar / Endangered Turkic Languages: Theoretical and general approaches*. Vol 1. Ankara: International Turkic Academy and Astana: International Turkish-Kazakh University, 431–450.
- Fridman, Eva Jane Neumann (2002). “Tuva Şamanizmi”, çev. Müfit Balabanlılar, *Türkler Ansiklopedisi*, XX. cilt, Ed. Salim Koca vd., Ankara: Semih Ofset, 180-187.
- Geng, Shi Min (1957). *XİN FA XIAN DE TU WA YU* (= Yeniden Bulunan Bir Dil), Pekin: Minzu Yu Wen Diao Cha Tong Xun.
- Geng, Shi Min (1989). *HA SA KE YU YU FA (Kazakça Gramer)*, Minzu Üniversitesi Yayınları .
- Geng, Shi Min (2000), “Materials of the Tuvinian Language in China” (2) In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 53, 47-63.
- Geng, Shi Min (2001a), “Materials on Tuvan of China (1)”. In: *Silk Road Studies. De Dunhuang A Istanbul*. Hommage à James Russel Hamilton. Brepols, Paris. 43-62.
- Heine, B. & Kuteva, T. (2005). *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge Üniversitesi.,
- Johanson, Lars (2001). *Discoveries on the Turkic linguistic map*. (Swedish Research Institute in Istanbul, Publications 5.) Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul.
- Johanson, L (2002). *Structural factors in Turkic language contacts*. Curzon.
- Johanson, Lars (2005). “Turkic language contacts in a typology of code interaction”. In: Boeschoten, Hendrik & Johanson, Lars (eds.) *Turkic language contacts*. Wiesbaden: Harrassowitz. 4-26.
- Johanson, Lars (2014). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, Çev. Nurettin Demir. Ankara: TDK Yayınları.

- Isxakov, F. G. & Pal'mbax, A. A. (1961). *Grammatika tuvinskogo jazyka. Fonetika i morfologija*. Moskva.
- Killi, Gülsüm (1996). “Kuzeydoğu Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi”. [Ankara Üniversitesi SOBE, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara.
- Li, Zeng Xiang (1992). *TU JUE YU GAI LUN (= Eski Türkçe)*, Minzu Univesitesi Yayınları.
- Luo, ChangPei (1950). *YU YAN YU WEN HUA (= Dil ve Kültür)*, Pekin Üniversitesi Yayınları.
- Mawkanuli, Talant (1999). *The phonology and morphology of Jungar Tuva*. Indiana University.
- Mawkanuli, Talant (2001). “The Jungar Tuvas Language and national identity in the PRC”. *Central Asian Survey*. 497-517.
- Mawkanuli, Talant (2005). *Jungar Tuvan Texts*, Indiana University Bloomington.
- Mawkanuli, Talant (2017). Jungar Tuvan Revitalization: Text Corpus Building. İbrahim Ahmet Aydemir & Mevlüt Erdem (eds). *Tuva Araştırmaları – Tuvaca Varyantların Belgelenmesi ve Tanımlanması*, Ankara: Grafiker Yayınları, 109-135.
- Menges, K. H. (1955). “The South-Siberian Turkic languages I. General characteristics of their phonology”. *Central Asiatic Journal* 1. 107-143.
- Ou Yangxiu (2015). *Tsin Tsang TShu-Hui Hu* (Tang Dönemindeki (Eski) Uygurlar), TaiBei.
- Ölmez, Mehmet (1996). “Tuvalar ve Tuvaca”, *Çağdaş Türk Dili*, Sayı 95, 10-17.
- Ölmez, Mehmet (2013). “Çindeki Türk Dilleri ve Kültürleri, Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları”, Marcel Erdal & Yunus Koç & Mikail Cengiz (Yay.) *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Radloff, W. (1956). *SİBİRYA'DANI*, Çev. Dr Ahmet TEMİR, İstanbul: Maarif Basımevi.

- Rind-Pawłowski, Monika (2014). “Evidentiality in Dzungar Tuvan”, In: *Typology of Languages of Europe and Northern and Central Asia*. John Benjamins, Amsterdam. Goethe University.
- Rind-Pawłowski, Monika (2014). “Text types and evidentiality in Dzungar Tuvan”. In: *Turkic Languages* (forthcoming).
- Rind-Pawłowski, Monika (2017). *Nebensatzbildung im Dzungar-Tuwinischen*. (Dissertation, Freie Universität Berlin.
- Sat, Ş. Ç (1997). *Tuvinskij Yazık*, Kızıl.
- Song, ZhengChun (1988). *XIN JIANG TU WA REN DE DUO YU ZHI JIA TING* (*Xinjiang bölgedeki Tuvaların aile içimdeki konuşma durumu*), Minzu Yu Wen 3.
- Song, ZhengChun (2015). *TU WA YU HE TU WA REN DE DUO YU TSHNG HUO* (*Tuvaların Dili ve Hayatı*), Minzu: Zhong Guo Tshe Hui Ke Xue Yayınları.
- XIN JIANG SHE HUI KE XUE MIN ZU YAN JIU YUAN (1978). *XIN JIANG JIAN SHI* (XINJIANG’IN Kısaca Tarihi), Urumçi.
- Su, BeiHai (1985) *XIN JIANG A ER TAI SHAN QU TU WA ZU DE LAI YUAN YU XIAN ZHUANG XIN JIANG*(*Bölgesinde Yaşayan Tuvaların Tarihi ve Şimdiki Durumları*), XIN JIANG Üniversitesi Yayınları.
- Тенишев Э. Р. (отв. ред.) *Введение в изучение тюркских языков* (Türk Dillerinin İncelemesine Giriş) Çev: CHEN Peng, Zhong Guo She Hui Yayınları.
- Tosun, İlker (2011). “Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi” [Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi].
- Trudgill, Peter (1986). *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.
- Wu, HongWei. (1999). *TU WA YU* (*Tuva Dili*). TShangHai YuanDong, Shang hai Uzakdoğu Yayınları.

EK 1. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 26.01.2018
Tez Başlığı / Konusu: Çin'de Kazakça-Tuvaca Dil İlişkisi
<p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 39. sayfalık kısmına ilişkin, 26.01.2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7. 'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'm inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
Gereğini saygılarımla arz ederim.
26.01.2018
Tarih ve İmza
Adı Soyadı: Shanati SILAMU
Öğrenci No: N1512182
Anabilim Dalı: Çağdas Türk Lehçeleri ve Edebiyatlar,
Programı: Çağdas Türk Lehçeleri ve Edebiyatlar,
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
DANIŞMAN ONAYI
<p>UYGUNDUR.</p> <p>Doc. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR</p> <p>(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

APPENDIX 1. THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF .....

Date: 26/01/2018

Thesis Title / Topic: Kazakh-Turkic Language Contact in China

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 26/01/2018 for the total of ...39..... pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is ...7... %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

26.01.2018

Date and Signature

Name Surname: Shanati SILAMU
Student No: 115121182
Department: Modern Turkic Languages and Literatures
Program: Modern Turkic Languages and Literatures
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Doç. Dr. İbrahim Ahmet ADEMİR

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞ'NA</p>
Tarih: 21.01.2018
Tez Başlığı / Konusu: <u>Çin'de Kızakça - Tuvaca Dil İlişkisi</u>
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
Gereğini saygılarımla arz ederim.
26.01.2018
Tarih ve İmza
Adı Soyadı: <u>Shamati SİRAMU</u>
Öğrenci No: <u>11121182</u>
Anabilim Dalı: <u>Çağdas Türk lehçeleri ve Edebiyatları</u>
Programı: <u>Çağdas Türk lehçeleri ve Edebiyatları</u>
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI
<p>Etik Kurul iznine gerek yoktur.</p> <p>Doç. Dr. İbrahim Şahmet Aydın</p> <p>(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>
<p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr   Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

APPENDIX 2. ETHICS BOARD WAIVER FORM

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 26.01.2018

Thesis Title / Topic: ..... Kazakh-Turkic Language Contact in China .....

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

26.01.2018
Date and Signature

Name Surname: ..... Shanati SIAMU .....
Student No: ..... N15121182 .....
Department: ..... Modern Turkic Languages and Literatures .....
Program: ..... Modern Turkic Languages and Literatures .....
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Ethics Board Permit is not necessary.

Doc. Dr. İbrahim Ahmet Aydemir

(Title, Name Surname, Signature)